

EESTI MUINASJUTUD
III
NOVELLMUINASJUTUD

EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI EESTI RAHVALUULE ARHIIV
TARTU ÜLIKOOLI EESTI JA VÖRDLEVA RAHVALUULE OSAKOND

MONUMENTA ESTONIAE ANTIQUAE

V

FABULAE POPULARES ESTONICAE

III

EKM TEADUSKIRJASTUS
TARTU MMXXIV

EESTI KIRJANDUSMUUSEUMI EESTI RAHVALUULE ARHIIV
TARTU ÜLIKOOI EESTI JA VÖRDLEVA RAHVALUULE OSAKOND

EESTI MUINASJUTUD
III
NOVELLMUINASJUTUD

KOOSTANUD JA TOIMETANUD RISTO JÄRV,
MAIRI KAASIK, KÄRRI TOOMEOS-ORGLAAN

EKM TEADUSKIRJASTUS
TARTU 2024

Avaldatud tekstid pärinevad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi ja Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiivi kogudest.
Fotod: EKM Eesti Rahvaluule Arhiiv, EKM Eesti Kultuurilooline Arhiiv

Koostanud ja toimetanud: Risto Järv, Mairi Kaasik, Kärri Toomeos-Orglaan

Murdetekstid toimetanud: Mairi Kaasik

Keeletoimetaja: Sirje Nilbe

Käsikirja retsenseerinud: Kristi Salve

Korrektuur: Kadi Sarv, Kadri Tamm

Kaas ja ümbris: Pille Niin

Raamatu ettevalmistamist ja väljaandmist on toetanud Eesti Kirjandusmuuseumi uurimisprojekt EKM 8-2/22/3, Haridus- ja Teadusministeerium (EKKD126; Eesti juured: rahvastiku ja kultuuri kujunemise transdistsiplinaarsete uuringute tippkeskus, TK215), Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK145) ning Eesti Kultuurkapital.

HARIDUS- JA
TEADUSMINISTEERIUM

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti tuleviku teaks

EESTI KULTUURKAPITAL

Autoriõigus:

EKM Teaduskirjastus, 2024

AS Regio, kihelkonnakaart, 2024

ISSN 1736-8928

ISBN 978-9916-742-06-8

Trükk: Pakett

SISUKORD

Saateks	14
Väljaande toimetamispõhimõtted ja ülesehitus	19
TEKSTID	23
1. Tantsimapanev viiul	25
2. Seakarjus ja kuningatütar	27
3. Oina Vassó	29
<i>Tõlge:</i> Oina Vassó	34
4. Üts tapp' kats, kats tapp' katstöiskümme	40
<i>Tõlge:</i> Üks tappis kaks, kaks tappis kaksteist	42
5. Kuningatütre kosilased	45
6. See on vale!	46
7. Tark kuningatütar	49
8. Loll Hans	52
9. Sõnaosav kosilane	54
10. Kaval tunnimees	57
11. Jutt kuningast ja tema ainust tütre	60
12. Soldat orelites	63
13. Kudas soldat saja rublaga kuningatütre ära tõi	64
14. Illos kaupmehe tütar ja soldanni kraetükk	67
15. Sepp ja soldat	70
16. Kaupmehe tütar ja tema poeg	72
17. Rikkas peremees ja vaene saunamees	77
18. Kudas härra varssa varastas	81
19. Mis harak om ilma hannalda	84
<i>Tõlge:</i> Miks on harakas ilma sabata	85
20. Koolmeister ja poiss	87
21. Proua on kuningast targem	88
22. Kunigaprovva mõist kohut	90
<i>Tõlge:</i> Kuningaproua mõistab kohut	94
23. Papp ja tätsok	98
<i>Tõlge:</i> Papp ja köster	100
24. Rikka mehe ilus naine	102
25. Soldatist, kes kindralli ära pettis	103

26. Vaesõlatsõ elujuhtumise ⁹	106
<i>Tõlge:</i> Vaeslapse elujuhtumised	115
27. Jutus kaupmehest	124
<i>Tõlge:</i> Muinasjutt kaupmehest	126
28. Toõhm kunningapoeg	128
29. Üks jutt ühest kaupmehest	133
30. Papp nii kui papid	137
31. Süüldä tütrik	140
<i>Tõlge:</i> Ilma süüta tüdruk	142
32. Trilla käis täämbä siin, tulep hommen jälle	144
33. Tark mererüütel	148
34. Armastajad lapsed	151
35. Ma loodan	152
36. Saunamehe tütar ja kuningas	154
37. Mõistust küll, aga puudub raha	155
38. Õiglane karjus	156
39. Lood liha	158
40. Sõprade truuduse proovilepanek	159
41. Niikaua sõpra, kuni sõira	160
42. Sõber	161
43. Tsaar Razdovõi Barada	164
44. Üks kuningatütar ja kuningapoeg	165
45. Kuri miis	168
<i>Tõlge:</i> Kuri mees	171
46. Kuri naine	175
47. Kuis vaja naist opada ⁹	177
<i>Tõlge:</i> Kuidas peab naist õpetama	180
48. Noor tark mees ja tema laisk naene	183
49. Laisa naise kedrus ja pulmaskäik	185
50. Laisa naase kost'mah käük	186
<i>Tõlge:</i> Laisa naise külaskäik	186
51. Laisk naine	188
52. Haige noorik	190
53. Kolm sõna on enam kui sada rubla	192
54. Naesele kõik ära ütle ja kasvandikku majasse ära võta	194
55. Kolm oppust	196

56. Kaupmehe tarkus	198
<i>Tõlge:</i> Kaupmehe tarkus	200
57. Tii, mis tiit, a mõtlõ otsa pääle	203
58. Häda oppas	204
<i>Tõlge:</i> Häda õpetab	205
59. Vana isa tarkus	206
60. Isa paneb pojad maad kaevama	208
61. Seitse keppi	210
62. Kuningapoeg	211
63. Kuninga poeg ja sepa poeg	215
64. Kuniga kohtuh	216
<i>Tõlge:</i> Kuninga juures kohtus	218
65. Saalomoni tarkus	221
66. Kuningas ja anedepoiss	222
67. Kuningas ja külapoiss	224
68. Kaval Ants	226
69. Talomees	227
70. Rootsi kuninga küsimused	228
71. Miks läheb juuks ennem halliks kui habe	229
72. Maamees ja meremees	232
73. Soldat ja keiser	233
74. Karjapoisist kuningaks	234
75. Kuidas mees hernid külvas	240
76. Kaks tarka	241
77. Kuninga viis küsimust	242
78. Siin elab mees ilma mureta	244
79. Igavene aeg	246
80. Kuningas ja nahaparkija	247
81. Viis ei kanna seitset	249
82. Kuniga noorõmb tütar	250
<i>Tõlge:</i> Kuninga noorem tütar	251
83. Kõige armsam	254
84. Lapse poolitamine	256
85. Jutt ütest laisast poisist, kes tüüd es viisi ^q tetä ^q	258
<i>Tõlge:</i> Jutt ühest laisast poisist, kes ei viitsinud tööd teha	260
86. Mõistatus	264

87. Nupukas naane	265
88. Mõistatus vangile	266
89. Puurilind	267
90. Vägimiis Karniil	269
<i>Tõlge: Vägimees Karniil</i>	269
91. Hobusenaha suurune maatükk	271
92. Päranduse pärija	272
93. Rikas kaupmiis	275
<i>Tõlge: Rikas kaupmees</i>	277
94. Rikas ja kehva vennaksed	279
95. Mis sest lapsest piaks soama	283
96. Jumalast loodud	286
97. Jumala võim	288
98. Laps sureb kaevu peal	290
99. Kolmekordne surm	291
100. Loodud soldat	292
101. Varga tunnil sündind poiss	294
102. Ämmaemanda kuulutus saab tõeks	296
103. Kuis sõamehest sai kindral ja kitsõkar'us	297
<i>Tõlge: Kuidas sõjamehest kindral ja kitsekarjus sai</i>	298
104. Vaenõ poiss ja vanahalva poig	301
<i>Tõlge: Vaene poiss ja vanahalva poeg</i>	309
105. Vanemad tapavad rahaahnusest oma poja	317
106. Kolm kosilast	320
107. Äpardunud kosimine	322
108. Luttitelle paras	324
109. Rahakott teel	326
110. Kuis vele ^a kuniga keldrih käve ^a	327
<i>Tõlge: Kuidas vennad kuninga keldris käisid</i>	330
111. Isa ja kaks poega	333
112. Raudküüntega soldat	335
113. Varga tunnil sündind mees	336
114. Kuningas ja soldat mõrtsukate majas	338
115. Vanem ja nõid	339
116. Mees ähvardab röövleid	340
117. Hallipapa ja Kaasepapa	341

118. Rikas veli ja vaenõ veli	342
<i>Tõlge:</i> Rikas vend ja vaene vend	345
119. Kus tegijad, säääl nägijad	350
120. Röövlitest	355
121. Tüdruk kargajate majas	358
122. Papi tütar	359
<i>Tõlge:</i> Papi tütar	360
123. Ühest räimeostjast ja talopojast	363
124. Röövlimajas	365
125. Rüülide karistus	367
<i>Tõlge:</i> Röövlite karistus	369
126. Verekatla jutt	372
127. Tütarlapse kavalus	374
128. Kallid karmid takukesed	375
129. Perenaine ja varas	376
130. Seavargad	377
131. Osav sarveajaja	378
132. Röövel kirstus	379
133. Julge virtin	380
134. Sõjamees ja kuningatütar	382
135. Väljaräägitud kuritegu	385
136. Jumala päev äratab üles	386
137. Kaupmiis Aksoonov	388
<i>Tõlge:</i> Kaupmees Aksoonov	389
138. Kuld nua seeh	391
<i>Tõlge:</i> Kuld nua sees	391
139. Tiikääjä ja tiirtüli	393
140. Kaks seavarast	395
141. Jutt ütest tsiavarastamisõst	396
<i>Tõlge:</i> Lugu ühest seavargusest	396
142. Jumala ristipoig	398
<i>Tõlge:</i> Jumala ristipoeg	399
143. Kolm venda	402
144. Julge Mats	405
145. Ämblikuvõrk koopasuu ees	408
146. Kuidas kuningapoeg röövlite kääst pääsis	409

147. Tapmishimuline kõrtsimees	410
148. Miis, naane ja rüüvle	411
<i>Tõlge:</i> Mees, naine ja röövel	411
149. Soldat ja röövel	413
150. Mees röövlite majas	415
151. Poja ja minia haudadel kasvavad puud kokku	416
<i>Tõlge:</i> Poja ja minia haudadel kasvavad puud kokku	416
152. Naine koerakoonukaste maal	418
153. Villem oma isa koolmeistriks	419
154. Maaler ja puusepp	421
155. Tisler ja maaler	422
156. Isa nõuanne	423
157. Tark esä	424
<i>Tõlge:</i> Tark isa	425
158. Varandus kastis	427
159. Roti ^q seivä ^q künniravva ^q ar ^q	429
<i>Tõlge:</i> Rotid sõid künnirauad ära	429
160. Kudas naene surnud ja üles tõusnud	430
161. Miitavi mõisaproua	431
TÜÜBIKOMMENTAARID	433
ATU 850: Kuningatütre sünnimärgid	435
ATU 851: Mõistatus kuningatütrele	436
ATU 852: Osav valetaja	437
ATU 853: Kuningatütar ei leia vastust	438
ATU 853A: Kuningatütar ütleb „ei“	439
ATU 854: Kuldne sikk	439
Ee 855*: Soldat ja kuningatütar	440
Ee 860A*: Kuningatütre peidukoha leidmine	440
ATU 873: Kuningas tunneb poja tapalaval ära	441
ATU 875: Tark talutüdruk	441
ATU 875B: Mees last sünnitamas	444
ATU 875E: Tüli varsa pärast	444
ATU 880: Naine päästab mehe vanglast	445
ATU 880*: Soldat võidab kaardimängus kindralit	446
ATU 881: Proovilepandud truudus	446

ATU 882: Truudusetuses süüdistatud naine	447
ATU 883A: Süütult laimatud tüdruk	448
ATU 883B: Võrgutaja karistamine	449
ATU 885: Pettusega laulatamine	449
ATU 885A: Varjusurmas mõrsja	450
ATU 886: Pruudi saladus	450
ATU 887: Kannatlik naine	451
ATU 887A*: Aarded tellistes	451
ATU 889: Aus karjus	452
ATU 890: Tükk ihust võla katteks	452
ATU 893: Sõpruse proovilepanek	453
ATU 899: Mõrsja loovutatud eluaastad	454
ATU 900: Kõrk kuningatütar	454
ATU 901: Tõrksa naise taltsutamine	455
ATU 901B*: Ilma tööta ei saa süüa	456
ATU 902*: Laisk naine	456
Ee 902B*: Laisa naise haigus	457
ATU 910A: Isa õpetused	458
ATU 910B: Õpetused raha asemel	458
ATU 910C: Kuningas ja habemeajaja	459
ATU 910D: Ülespooja leiab varanduse	459
ATU 910E: Põllust saadud rikkus	460
ATU 910F: Üheskoos tugevamad	461
ATU 920: Kuningapoeg sepa kasvandikuks	461
ATU 920A: Keedetud munad	462
ATU 920C*: Naise valimine	463
ATU 921: Targad vastused	463
ATU 921A: Kuhu kulub raha	464
ATU 921B: Parim sõber ja suurim vaenlane	465
ATU 921C: Miks juuksed habemest varem halliks lähevad	465
ATU 921D: Surm tuleb igal pool	465
ATU 921F*: Hanede kitkumine	466
Ee 921G*: Pika varrega lusikad	466
Ee 921H*: Kui nad tulevad, siis nad ei tule	466
ATU 922: Kuningas ja kirikuõpetaja	467
ATU 922B: Kuninga nägu raha peal	468

SISUKORD

ATU 923: Kallis kui sool	469
ATU 925*: Mis on kõige armsam	469
ATU 926: Saalomoni kohtuotsus	470
ATU 926A*: Pillimehe rikkakssaamine	470
ATU 927: Vangi mõistatus	471
ATU 927A*: Vana sadul	472
ATU 927C*: Härjanahaga mõõdetud maa	472
ATU 930: Rikka mehe varapärija	473
ATU 930A: Saatusest määratud naine	474
ATU 934: Ettemääratud surm	475
ATU 934D: Soldatiks sündinud	476
Ee 934L*: Saatusest määratud elukäik	476
ATU 935: Petturist poeg saab rikkaks	477
ATU 936*: Kullamägi	478
ATU 939A: Tundmatuna naasnud poja tapmine	478
ATU 940: Kolm kosilast ja surnuvalvamine	479
ATU 944*: Kergelt tuleb, kergelt läheb	479
ATU 947A: Halba õnne ei saa vältida	480
ATU 950: Vargad kuninga keldris	480
ATU 951A: Kuningas ja varas	481
ATU 952: Kuningas ja soldat	482
ATU 952*: Vorst relvaks	482
ATU 954: Nelikümmend röövlit	483
ATU 955: Mõrtsukas kosilaseks	484
ATU 955B*: Naine röövlite majas	485
ATU 956: Mees röövlite majas	485
ATU 956B: Tüdruk tapab röövlid	486
ATU 956D: Tüdruku kaval appihüüd	486
Ee 956A*: Varga habe	487
Ee 957: Karu püüab röövli kinni	487
ATU 958: Appikutse pillimänguga	488
ATU 958C*: Röövel surnukirstus	488
ATU 958E*: Röövel uinutab pererahva	488
Ee 958A**: Soldat päästab kuningatütre röövlite käest	489
ATU 960: Mõrv tuleb päevavalgele	489
Ee 960C*: Süütu mees vangis	490

SISUKORD

ATU 961: Raha röövli kepi sees	490
ATU 961A: Kaotatud kepp	491
Ee 962*: Seavaraste äpardus	491
ATU 962***: Saiapäts porilombis	492
Ee 963*: Surmatoov voodi	492
ATU 967: Ämblik päästab põgeniku	493
ATU 968: Jutud röövlitest ja mõrtsukatest	493
Ee 968A*: Röövel ja truudusetu naine	493
Ee 968B*: Soldat tapab röövli	494
ATU 970: Kokkukasvanud puud	494
ATU 974: Kadunud abikaasa kojusaabumine	495
ATU 980: Tänamatu poeg	495
ATU 980*: Puusepp ja maaler	496
ATU 981: Vana mehe nõuanded	497
ATU 982: Kivid päranduseks	497
Ee 988*: Keda rohkem usutakse	498
ATU 990: Varjusurnu äratatakse ellu	498
<i>Estonian Folktales III. Realistic Tales. SUMMARY</i>	501
ALLIKAD JA REGISTRID	535
Kasutatud arhiiviallikad	537
Tüübi- ja motiivikataloogid	539
Tüübibiograafias viidatud väljaanded	540
Tüübibiograafias viidatud käsitlused	547
Kommenteerimisel kasutatud teoseid	548
Jutustajate register	551
Rahvaluulekogujate register	553
Koharegister	555
Fotode loend	556
Lühendeid	558
Eesti kihelkonnad 19. sajandi lõpus	559

SAATEKS

Eesti novellmuinasjuttude antoloogia jätkab teaduslike väljaannete sarja „Monumenta Estoniae antiquae“ muinasjuttude seeriat. Väljaanne annab ülevaate kõigist Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi talletatud käsi- kirjalistest ja helisalvestatud novellmuinasjuttude variantidest. Tüpoloogia lähtub peamiselt eri rahvaste muinasjuttude tüübiregistreid koondava ATU kataloogi jaotusest (novellmuinasjutud paiknevad numbrivahemikus ATU 850–999).

Novellmuinasjutus kujutatakse tegelasi ja tegevustikku realistlikult. Põhistruktuuri ja temaatika poolest sarnaneb novellmuinasjutt imemuinasjutuga, selget piiri kahe žanri vahel ei ole. Valdavalt puuduvad novellmuinasjutus üleloomulikud tegelased ja imelised atribuudid. Selle asemel tagavad kangelasele edu tema osavus ja kavalus või targad nõuandjad, mõnikord ka kokkusattumus või saatus. Võrreldes imemuinasjutuga on novellmuinasjutt lihtsama ülesehitusega. Tähtsamaks kompositsiooniliseks võtteks on vastandus.

Novellmuinasjutu termin on seotud kirjandusest tuntud novelližanriga (it *novella* '(päeva)uudis'). Ajalooliselt ongi see rahvajutuliik välja kasvanud kirjandustraditsioonist. Esimest korda kasutati novelli mõistet omaette kirjandusliku žanri tähistamiseks Itaalia kirjaniku Giovanni Boccaccio teose „Dekameron“ (1353) puhul. Boccaccio leidis oma teose loomiseks ainekset nii kirjalikest allikatest kui suulisest jututraditsioonist. Novellmuinasjutu ainekstiku ja stilistika kujunemist on mõjutanud teinegi kirjandusteos – Itaalia kirjaniku Giovanni Francesco Straparola novellikogu „Le piacevoli notti“ („Meeldivad ööd“, 1550). Kui Boccaccio lugude tegevustik ja miljöö on realistlik ning argine, siis Straparola juttude hulgas on selliseidki, milles domineerib imelisuse aspekt. Hilisemate autorite – Giambattista Basile (17. saj), Charles Perrault' (18. saj) ning Jacob ja Wilhelm Grimmi (19. saj) – jutukogumikes on fiktsionaalsete juttude osakaal juba tunduvalt suurem. Aja jooksul on novellmuinasjutul ja novellil välja kujunenud oma eristuv vorm ja stiil.

Kirjanduslikust seosest lähtub ka muinasjutuliigi nimetus. Antti Aarne kasutab muinasjuttude kataloogis (1910) terminit „novellilaadsed muinasjutud“ (*novellen-artige Märchen*). Inglisekeelses terminoloogias eristatakse rahvajuttu kirjanduslikust žanrist. Nii on nimetuse *novelle* kõrval kasutusel juttude temaatikale osutav *romantic tale* (AT tüübikataloogis, 1961) ning juttude tegelaste ja tegevustiku

kujutamist iseloomustav *realistic tale* (ATU tüübikataloogis, 2024 (2004)). Viimane neist vastandub imemuinasjuttudele, milles maailma kujutatakse imepäraselt. Kasutatud on ka terminit *naturalistic fairy tale*. Neist nimetustest pole ükski novellmuinasjuttude iseloomustamiseks piisav – näiteks ei mahu nii määratletud raamidesse lood ettemääratud saatuses (ATU 930–949), romantilisi süžeesid leidub ka teistes muinasjutuliikides (nt imemuinasjuttudes), tõsielust lähtuv miljöo ja tegevustik on omane veel pajatustele ja naljanditele. Eestiski on kirjandusžanrist lähtuva termini asemele otsitud omakeelset vastet. Rahvajutu-uuriija Richard Viidalepp on välja pakkunud sõnapaari „olustikuline muinasjutt“ (vrd Viidalepp 1967: 475), mis juhib tähelepanu tegelaste ja nende ümbruse realistlikule kirjeldamisele ning haakub ingliskeelse terminiga *realistic tale*. Ajastule omaselt on toona sõnastatud kirjeldustes rõhutatud küla ja mõisa, rikkaste ja vaeste vastuolude kujutamist. Sotsiaalkriitilise aspekti rõhutamine ei ole novellmuinasjuttudes siiski esmatähtis, vaid vastupidi, nii mõneski loos on valitseja tark ja õiglane ning kannab valgustatud monarhile omaseid väärtusi (nt ATU 951A, 952). Max Lüthi (1964) sõnul iseloomustab selline vastandus ennekõike tegelaste sisemisi väärtusi, mitte nende sotsiaalseid suhteid.

Novellmuinasjutte on märkimisväärselt mõjutanud kirjandustraditsioon, see avaldub paljudes ühistes süžeedes ja teemades. 19. saj alguses oli ebaõiglase kohtlemise all kannatavate naiste teema Lääne-Euroopa kirjanduses võrdlemisi populaarne. Sentimentaalse kirjanduse vahendusel said tuntuks naiskannatajad Helena, Hirlanda, Griselda. Mõnigi neid puudutavatest süžeedest oli levinud juba keskajal. Kogu Euroopas väga populaarseks kujunenud Jenoveva-jutu üks versioon jõudis Eesti lugejateni Friedrich Reinhold Kreutzwaldi vahendusel (1842). Novellmuinasjuttudes vastavad neile kirjandusest tuntud süžeedele jututüübid ATU 881, 882, 883A, 887 – kõigis neis pannakse naise truudus ja kannatlikkus mitmel moel proovile.

Valmitraditsioonist on novellmuinasjuttudesse jõudnud õpetusliku sisuga lood. Sageli jagab neis lugudes elutarkusi isa (nt ATU 910E, 910F). Lood röövlitest ja mõrtsukatest on samuti kirjandusega tihedalt seotud. Sarnaselt sentimentaalses kirjanduses levinud kannatavate naiste lugudega olid 19. sajandil populaarsed mitmesugused jutustused röövlitest. Suulises traditsioonis on neid hoiatusjutte peetud ka tõsielul põhinevateks lugudeks.

Omaette rühma moodustavad mõistatusmuinasjutud, mis on tihedalt põimunud folkloori lühivormidest pärit ainesega. Jutukangelasele lahendada antud mõistatus on siin võrdväärne muinasjutus esinevate keeruliste ülesannetega, mille täitmisel kosib kangelane kõrgema sotsiaalse staatusega kaasa, saab rikkaks, pääseb ise või päästab kellegi teise vangistusest.

Väljaandest. Süstemaatiline töö muinasjuttude andmebaasi loomise ning „Monumenta Estoniae antiquae“ muinasjutuseeria ettevalmistamisega on toimunud Eesti Kirjandusmuuseumi / Tartu Ülikooli muinasjuttude töörühmas alates aastast 1999 (vt ülevaadet projekti algusperioodist EMj I:1 2009: 14–24). Sarjas on ilmunud kahes köites „Imemuinasjutud“ (I:1 2009, I:2 2014) ning „Loomamuinasjutud“ (EMj II 2020). Ettevalmistustööd novellmuinasjuttude väljaande koostamiseks algasid paralleelselt loomamuinasjuttude köite käsikirja lõpetamisega 2019. aastal. Väljaande ettevalmistamise perioodil aastatel 2019–2023 on töörühma kuulunud Risto Järv (projekti juht), Mairi Kaasik ning Kärri Toomeos-Orglaan, kuni 2021. aastani ka Inge Annom. Tüübikirjelduste loomisel kasutati rahvaluulearhiivi muinasjuttude sedelkartoteeki, mis ei hõlma aga kogu arhiivis leiduvat ainestikku. Tüpoloogia korrastamisel ja süžeede kirjeldamisel toetuti ka rahvusvahelistele tüübiregistrele (Aa, AT, ATU) ning naaberrahvaste rahvajutukataloogidele.

Novellmuinasjuttude tüübirühmad. Rahvusvahelises tüübikataloogis on novellmuinasjutud jaotatud järgnevasse temaatilistesse rühmadesse:

1. Mees abiellub kuningatütrega (ATU 850–869). Vaest päritolu noormees kosib kuningatütret tänu kavalusele ja sõnaosavusele.

2. Neiu abiellub kuningapojaga (ATU 870–879). Vaest päritolu tüdruk lahendab ülesanded kavaluse ja tarkuse abil ning naitub kuningapojaga.

3. Truuduse ja süütuse proovilepanek (ATU 880–899). Lood, kus mees testib naise truudust ja sõnakuulekust. Mitmel juhul pannakse proovile juba abielus naine, et kontrollida tema abieluks sobivust.

4. Kangekaelne naine õpib kuuletuma (ATU 900–909). Lood uhke, tõrksa ja laisa naise ümberkasvatamisest. Nendes juttudes on oluline harmoonilise kooselu saavutamine mehe ja naise vahel.

5. Head nõuanded (ATU 910–919). Kangelane kuuleb isalt või hallilt vanamehelt tarku nõuandeid, mida järgides saab ta rikkaks.

6. Targad sõnad ja teod (ATU 920–929). Sellesse rühma kuuluvate mõistatusmuinasjuttude põhitunnuseks on rasked küsimused ja ülesanded, millele peategelane annab targad vastused ja lahendused.

7. Lood saatusest (ATU 930–949). Neis lugudes eristub kaks põhilist tegevusliini: ühes püütakse nurjata ennustuse täitumist, teises pöörata ettemääratud saatus paremuse poole.

8. Röövlid ja mõrtsukad (ATU 950–969). Siia rühma on koondatud mitmesugused jutud röövlitest. Röövel võib olla peategelane (n-õ õilis röövel) või õnnestub targal ja julgel kangelasel röövlitest jagu saada. Röövlite äratundmisele aitab sageli kaasa õnnelik juhus.

9. Muud novellmuinasjutud (ATU 970–999). Siia gruppi paigutatud süžeedel puudub ühine alus.

Üldandmed. Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi on kogunud üle 1100 käsikirjalise novellmuinasjutu ning helisalvestise. Nii on trükkipääsu sõel võrreldes sarja eelmiste köidetega olnud oluliselt hõredam – kui loomamuinasjutte oli umbes poole vähem kui imemuinasjutte, siis novellmuinasjutte on viimastest omakorda kolm korda vähem. Eesti arhiivimaterjalis on eristatud 104 jututüüpi ning registreeritud tüüpidest on ligi viiendik esindatud ühe üleskirjutusega.

Kui Eestis leiduvat süžeed rahvusvahelises kataloogis kirjeldatud ei ole, on tüüp märgendatud tähisega „Ee“ (näiteks Ee 934L*). Sama märgendit kasutatakse ka juhul, kui ATU kataloogis on kaotatud AT registris esinev tüüp, ent eesti ainese puhul on väljaande koostajate hinnangul otstarbekas see alles jätta. Novellmuinasjuttude hulgas on 15 eesti omatüübina (Ee) registreeritud süžeed, millest mitmed lähtuvad idaslaavi jutukataloogis (SUS) kirjeldatud jututüüpidest.

Antoloogiasse on valitud näitetekste üle Eesti, et vahendada traditsiooni rikkalikkust ning näidata piirkondlikke erijooni. Igast Eestis leiduvast jututüübist on sõltuvalt kogutud variantide arvust avaldatud üks kuni kolm arhiiviteksti. Kui tüübist on rahvaluulearhiivis kuni viis üleskirjutust, on väljaandesse valitud üldjuhul üks näitetekst; kui üle 35 variandi, siis kolm teksti. Enamik tüüpe on esindatud kahe tekstiga. Näitetekstide valikuprintsiibid on järgmised:

1) esimene näitetekst on võimalikult „tüüpiline“: selleks on enamasti tüübiomase süžeeaga variant; kui lugu on Eestis levinud ennekõike liittüübina, siis avaldatakse näitetekstina kontaminatsioon;

2) mitme näitetekstiga tüübi puhul on püütud valida Eesti eri piirkondadest pärit jutte ja näidata tekstide varieeruvust, samuti tutvustada mõne isikupärase jutustaja või üleskirjutaja stiili, esitleda eripärast kontaminatsiooni vmt.

Tänuõnad. „Monumenta Estoniae antiquae“ muinasjutuseeria, nagu teistegi Eesti folkloristide žanriväljaannete ja andmebaaside ettevalmistamise jaoks on oluline olnud kuni 2018. aasta lõpuni toimunud programmi „Eesti keel ja kultuurimälu“ rahastus. Muinasjutuprojekti tööd käesoleva väljaandega on toetanud Eesti Rahvaluule Arhiivi institutsionaalne uurimisprojekt (kuni 2019. aastani), järgnevalt asutuse baasrahastusprojekt, Eesti-uuringute Tippkeskus (2016–2023), Tippkeskus „Eesti juured“ (alates 2024. aastast) ning Tartu Ülikooli eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. Käsikirja on retsenseerinud ja töörühmaga läbi arutanud Kristi Salve. Väljaande murdetoimetamisel on kaasa aidanud Kanni Labi ja Andreas Kalkun. Muinasjuttude tüübikokkuvõtted on inglise keelde tõlkinud Ene-Reet Soovik, tõlked toimetanud Jonathan Roper. Kaane ja ümbrispaberi kujundas ning illustratsioonide fototöötluste tegi Pille Niin. Käsikirja korrektuuri lugemist on toimetajatega jaganud Kadi Sarv ja Kadri Tamm. Erinevate küsimuste lahendamisel on aidanud Inge Annom, Paul Hagu, Helina Harend, Mall Hiemäe,

Olga Ivaškevitš, Urmas Kalla, Eda Kalmre, Katre Kikas, Helika Mäekivi, Ave Pill, Piret Päär, Reeli Reinaus, Mari-Ann Remmel, Kristiina Ross, Liina Saarlo, Rein Saukas, Urmas Sutrop, Silja Truus, Ülo Valk, Kristi Viiding, Mari Väina ning paljud teised. Nagu iga muinasjuttude tööühma väljaande puhul, on ka selle raamatu valmimisel olnud tähtis ja tänuväärne heade kolleegide toetus ning abi – järjepidevalt on toeks olnud kogu Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvas.

VÄLJAANDE TOIMETAMISPÕHIMÕTTED JA ÜLESEHITUS

Väljaandes publitseeritud käsikirjalised tekstid on avaldatud võimalikult originaaltruult. Üldjuhul on lähtunud üleskirjutajate kirjaviisist. Vaikimisi on parandatud ilmselged kirjavead ja keelelised vasturääkivused ning tahtmatud sõnakordused. Sisu parema mõistmise huvides on mõnel juhul lisatud tekstisiseseid täiendusi, mis on esitatud nurksulgudes. Lugemise lihtsustamiseks on vanas kirjaviisis kirja pandud tekstid toimetatud uude kirjaviisi. Kõigis tekstides on parandatud interpunktsioon vastavalt tänapäeva ortograafiale ning ühtlustatud tekstide lõigustust. Siirdkõne on toimetamisel vormistatud otsekõnena. Helilindistuste litereeringutes on oluliseks peetud loetavust, seetõttu on loo kirjalikust esitusest välja jäetud tähenduseta täitesõnad ja suulisele kõnele iseloomulikud sõna- ja lauseotsingud, mis on jutustajal lõpetamata jäänud. Kui jutustaja on loo rääkimisel end parandanud, on esitatud süžee seisukohalt loogilisem variant. Konkreet- sed tekstoloogilised märkused on allviites, üldisemad märkused aga jutukommen- taarides, mis paiknevad tüübikommentaari järel.

Murdetoimetamine. Arhiivis leidub nii kirja- kui murdekeelseid üleskirju- tusi. Jakob Hurda algatatud pärimuse kogumisest osavõtjate, aga ka hiljem arhiivile kaastööd teinud kogujate ja üleskirjutajate kirjakultuuriline taust ning kogemus on olnud väga erinev. Kogujate seas oli nii kooliõpetajaid, vallakirju- tajaid, luuletajaid ja kirjamehi kui ka koolilapsi, kes alles õppisid kirjutamist, või lihtsaid tööinimesi, kes kirjutasid harva. Seepärast on kirjapandud tekstide kirjaviis sageli ebaühtlane ning murde- ja kirjakeel on omavahel segunenud. Murdekeele toimetamisel on püütud säilitada kirjapanija kirjutuslaadi, teksti pii- res ilmnenud ebaühtluste puhul on eelistatud murdele iseloomulikke jooni, kuid murdekeelt tervikuna rekonstrueeritud ei ole. Setu murdetekstides on üldjuhul ühtlustatud vokaalharmooniat, samuti lisatud vajadusel larüngaalklusiile (⁹).

VÄLJAANDE ÜLESEHITUS

TEKSTID:

a) Jutu järjenumber.

b) **Pealkiri.** Üldjuhul on jutul üleskirjutaja pandud pealkiri. Originaalpealkirja on muudetud neil puhkudel, kui sama pealkiri väljaandes kordub. Kui käsikirjas pealkiri puudub, on selle lisanud koostajad. Koostajate pandud pealkirjad on üldiselt kirja- keelsed, tõlgetega varustatud murdekeelsetel tekstidel on ka pealkiri murdekeelne.

c) **Tekst.** Esitatud on jutu terviktekst. Kui sama arhiivipala juurde on üleskirjutaja lisanud tekstiväliseid kommentaare või muid kirjeldusi (nt jutu esituskonteksti kohta), on need põhitekstist eraldatud tühja reaga.

d) **Märkused.** Originaalkäsikirjades sisalduvad kirjapanija kommentaarid ning toimetajate tekstoloogilised märkused esitatakse allviites.

e) **Arhiiviviide.** Väljaandes kasutatakse traditsioonilist Eesti Rahvaluule Arhiivi viitamissüsteemi – esmalt fondiviide: rahvaluulekogu lühend, seerianumber, köitenumber, leheküljenumberid köites, sulgudes pala number saadetises. Helisalvestiste puhul on märgitud kogu lühend, salvestise ja pala number. Järgmiseks esitatakse päritoluandmed: päritolu tähistava märgi (<) järel jutustaja elukoht, mõttekriipsu (–) järel koguja nimi, päritolumärgi (<) järel jutustaja nimi ja sünniaasta või vanus, viimasena kogumisaasta (sulgudes). Jutustaja elukohana on märgitud praegune ametlikult kehtiv külanimi (sulgudes selle järel kogumisaegne või koguja märgitud külanimi) ning valla kogumisaegne nimi. Kui üleskirjutaja on kasutanud jutustaja rahvapärast nimekuju, on see toodud sulgudes. Mõnel juhul on täiendavates andmetes jutustaja või eeljutustaja kohta esitatud üleskirjutaja sõnastus.

f) Jutu **tüübinumber** rahvusvahelises (ATU) või eesti (Ee) klassifikatsioonis (nurksulgudes).

g) **Sõnaseletused.** Seletatakse murdesõnu, anakronisme, tänapäeval vähem tuntud etnograafilisi mõisteid, mõõdtühikuid, võõrapäraseid sõnu, samuti sõnu, mille tähendus on aja jooksul muutunud.

h) **Tõlge.** Arusaadavuse huvides on tõlgitud setu ja lõunaeesti keelesaarte murretes üles kirjutatud tekstid.

TÜÜBIKOMMENTAARID:

a) **Tüübinumber ja -nimi eesti tüpoloogias.** Kui süžee esineb ATU kataloogis, on viidatud sellele, muul juhul on kasutatud eesti tüpologia tähist (Ee).

b) **Tüübi ingliskeelne nimi ATU kataloogis.** Kui tüüpi ATU kataloogis ei esine, on viidatud eesti tüübi loomisel aluseks olnud paralleelidele teistes tüpoloogiates.

c) **Tüübi kokkuvõtlik kirjeldus** (kursiivis). Eesti arhiivivariantide põhjal on koostatud üldistav süžee kokkuvõte. Põhivariandiga samas funktsioonis olevad olulisemad tegelased, motiivid ja süžeekäigud on esitatud sulgudes, see loetelu pole enamasti ammendav. Edasises süžeekirjelduses nimetatakse tavaliselt esimesena (s.t enim) mainitud tegelaskuju.

d) **Jututüübi kommentaar** on andmed jututüübi leviku ja rahvusvaheliste

paralleelide kohta, kirjeldatud on lokaalredaktsioone ja Eestile tüüpilisemaid kontaminatsioone, iseloomustatud on jututüübi seoseid teiste tüüpidega. Kontaminatsioon ei tarvitse tüübi terviksüžee olla täies mahus välja arendatud.

e) **Näiteteksti kommentaar**is esitatakse jutu pealkiri, seejärel sulgudes järjenumbrer, algne pealkiri neil juhtudel, kui seda on originaaliga võrreldes muudetud, või mäрге pealkirja puudumise kohta. Juhul, kui jutt on liitunud teiste tüüpidega, esitatakse kontaminatsiooniloend. Järgnevas sisulises kommentaaris kirjeldatakse näitetekstis esinevaid suuremaid erinevusi tüübi põhikujust, antakse teavet konkreetsete jutumotiivide ja muude seletust vajavate detailide kohta.

f) **Jututüübi väljaannete bibliograafia (V:)**. Loendis on olulisemad trükis avaldatud jutuvariandid. Esitatud on andmed nii akadeemilistes väljaannetes sisalduvate arhiivitekstide (nt EMj 1967; Estn Vm 1980) kui ka olulisemate adaptatsioonide (nt Kreutzwald 2006 (1866) EREJ) kohta. Üldjuhul on lähtunud viimasest trüki- ja/või veebiväljaandest. Kirjanduslike töötluste puhul piirdatakse ühe, võimalikult täieliku väljaande bibliografeerimisega. Bibliograafiast on välja jäetud valimikud, kus on taasavaldatud varem ilmunud jutte, ning kalendri- ja koolikirjandus, mis pole tüübi sisu ja leviku seisukohalt oluline.

Väljaannete bibliograafias esitatakse:

- 1) väljaande pealkiri ja ilmumisaasta (sulgudes esmatrüki ilmumisaasta);
- 2) teksti pealkiri;
- 3) teksti järjenumbrer või selle puudumisel leheküljenumbrid;
- 4) tüübinumbrid juhul, kui jutt esindab liittüüpi;
- 5) trükis ilmunud tõlgete valikuline loend. Kui võõrkeelne teos on ilmunud paralleelväljaandena, on sellele viidatud esimeses lõigus võrdusmärgi järel.

g) **Jututüübi käsitluste bibliograafia (K:)** alla on koondatud viited eestikeelsetele ning eesti arhiivimaterjalile tuginevatele võõrkeelsetele uurimustele, milles jututüüpi on analüüsitud.

Väljaande lõpus on esitatud käesoleva kõite allikaloend, tüübibibliograafias viidatud väljaannete ja käsitluste loend, kommenteerimisel kasutatud olulisemate teoste loetelu, jutustajate ja kogujate registrid ning juttude kogumiskohtade register.

Koostajad

TEKSTID

TANTSIMAPANEV VIUL

Ükskord ennevanaste olnud ühel talumehel kaks poega. Teine olnud tark ja mõistlik, teine lollakas. Tark poeg käinud ööse nairevahtis¹. Teine, loll poeg, käinud sigade karjas.

Ühel õhtul kippunud lollakas poiss naireste vahti. Isa seisnud esite vastu, viimaks lasknud minna.

Läinud teine nairevahti, teinud tule ülesse, pannud naired küpsema, ise tule ääre küliti.

Natukese aja pärast tulnud üks veike hall vanamees, turganud raudkepiga tulesse, ütelnud: „Kõige suurem naire minu jägu!“

Poiss pole keelanud: „Võta peale, kui tahad!“

Vanamees võtnud naire ja kinkinud poisile selle eest püssi, et: „Kui vargad kipuvad naireste kallale, siis võid kohe lasta.“

Teisel õhtul kippunud loll poeg jälle naireste vahti. Isa viimaks lasknud jälle minna.

Ena, hall vanamees tulnud jälle nagu teisel öösel ja tahtnud jälle kõige suuremat nairest omale. Poiss lubanud jälle.

Hall mehike kinkinud selle eest poisile viiuli ja ütelnud: „Kui sa sigade juures olles seda mängid, siis hakkavad sead kohe tantsima. Nüüd tuleb kuninga juure suur pallipidu ja ta tahab su käest tantsijaid sigu saada. Anna talle sigu ja ära sa aga nende eest midagi maksu võta!“

Kolmandamal õhtul läinud loll vend jälle naireste vahti. Hall vanamees tulnud jälle, tahtnud suuremat nairest omale saada. Poiss annud jälle. Hall vanamees juhataand, kus ühe põllu sees ühe suure kivi all hulk kuld- ja hõberaha olla. Käskinud külast hobusid ja kottisi tuua seda raha ära tooma, aga venna niikauaks püssiga maha lasta, kui koormad peale saavad.

Siis teine vend tõusnud jälle elusse ja nad saanud väga rikkaks.

Lollakas vend hakkanud jälle sigade karjas käima, mänginud viiulit ja sead tantsinud, mis kulub.

Selle maa kuningal olnud üksainus tütar, poega pole olnud. Üks kindrali poeg tulnud sinna ja tahtnud kuningale väimeheks saada. Tehtud suur pallipidu. Kuningatütar läinud karjapoisi käest tantsijat siga saama, tahtnud osta – ei poiss pole müünud. Aga lubanud selle kaubaga, et kuningatütar peab oma riided põlvist saadik üles tõstma. Teinud teine nõnda. Vaskmärk olnud kuningatütrel põlve otsas. Viinud sea palli peale – ei siga tantsi ühti!

Tulnud jälle poisi juure, tahtnud teist siga saada. Poiss annud selle kaubaga, et

kuningatütar tõstnud oma riided nabast saadik üles. Kõhu peal olnud teisel hõbedast märk. Viinud sea ära – ei siga tantsi ühtigi!

Tulnud jälle tagasi, viinud kolmanda sea. Tõstnud riided rinnust saadik ülesse, seal olnud teisel kuldmärk. Ei seegi siga pole tantsinud ühti!

Viimaks tulnud poissi ennast ka paluma. Poiss läinud viiuliga sinna, mänginud – kus sead hakkanud kohe tantsima! Kus poissi peetud seal väga heaste üles, top-pinud teine veel sukrutükka taskud täis.

Tulnud õhtu, pandud kuningatütar, seapoiss ja kindrali poeg kolmekesi ühe asemele magama, tütar keskele. Mõek pandud pea kohta rippuma. Kumma poole homikul kuningatütre suu pidi olema, see pidi kuninga väimeheks saama. Aga kumb tema selja taga pidi olema, see pidi mõegaga saama ära tapetud.

Noh, poisil hirm nahkas, et pärast aga saab homiku ära tapetud. Pole uni peale tulnud, hakanud teine taskust sukrut krõbistama.

Kindrali poeg küsima, et: „Mis sa sööd seal?“

Poiss, kelm, vastanud: „Mul oli sitahäda, situsin sinna nurka. Aga ega saksa tuppa tohi sitta jätta, sellepärast söön ta ära.“

Kindrali poeg kaebama: „Mul ka kange häda! Ma pean ka sedaviisi tegema.“

Ena, teinudki ja söönud ära. Eks olnud vedel teisel, jäenud muist habemesse järele. Kuningatütar ärganud homikul ülesse, tunnud paha haisu kindrali poja juures, võtnud karjapoisi kaendlasse ja jäenud jälle magama.

Homikul tõusnud vanemad ülesse – kuningatütar seapoisi kaendlas ja kindrali poeg tema selja taga. Teda tapeti mõegaga ära. Ja seapoiss sai kuninga väimeheks ja pärast tema surma kuningaks.

H IV 7, 95/8 (1) < Hageri khk, Kurtna k – Jaan Saalverk < Mari Juur, 57 a (1896)

[ATU 592 + 850]

¹ naerivahis

SEAKARJUS JA KUNINGATÜTAR

Üte kuningalossi ligi vällä pääl olli üts siakari sööman. Karjan olli pall'u noori põrsid, kes ilusaste mängisiva.

Kuningatütär nägi sedä läbi lossi akna. Ja et see mäng tälle meelegeri olli, läts ta siakarjusse manu ja tahtis endäle ka ütte põrsast osta. Karjus olli valmis põrsast müüma ja nõudis innast¹ põrsa eest, et kuningatütär tälle oma ihu põlvist saadik pidi näitämä. Kuningatütär tegi sedä, sai põrsa endäle ja viis ta ärä lossi pääle. Et aga põrsas ütsinda olli, ei nakanu ta mitte mängima.

Selleperast minti karjuse manu tõist põrsast ostma. Tõise põrsa eest nõvveti sedasamasugust inda: kuningatütär pidi oma ihu vööni näitämä. Ka seda nõudmist täideti ja põrsas viidi ärä lossi pääle.

Aga ka need kats põrsast ei mänginu mitte. Kuningatütär läts nüüd karjusse manu sedä ädä kaibama.

See aga üteli: „Neid om veidi, selleperast na ei mängi. Oles neid rohkemb oles, küll na sis mängis.“

Kuningatütär tahtis nüüd veel ütte osta ja karjus nõudis selle eest, et ta tälle oma tervet ihu näitämä pidi. Ka see sündis ja põrsas viidi jällegi ärä lossi pääle.

Et nüüd põrsid kolm olli, nakassiva na iluste mängima ja tegiva kuningatütarele pall'u rõõmu.

Mõne aja perast pidi kuningatütär mehele minemä. Kosilaisi olli pall'u, enämbide kõik kuningapojad, vürstid ja kindralid. Aga ka see siakarjus olli neide siän.

Üteldi: „Kes tiäb ärä ütelda, kos kuhal kuningatütrel üts kuldkarv kasvab, see peab ta endäle naesest saama.“

Et ütski pääle siakarjusse kuningatütäre ihu nännu ei ollo, sis võis ka ütsinda see teeda, kos kuhal see karv kasvab.

Üts üteli: „Siin,“ tõine: „Sääl.“

Viimate tulli kõrd siakarjusse kätte ja see üteli: „Kaindla all.“

Kaeti perra² ja leiti, et siakarjussel õigus olli.

Nüüd pidi kuningatütär siakarjussele minema. Aga et kuningas niisugust väimeest ei ka kuningatütär niisugust meest võtta ei tahtnu, sis taheti veel üts proom ärä tetä.

Panti kuningatütär üte noore kindrali ja selle siakarjussega ütte söngi magama ja tare uss³ kääneti lukku. Kelle poole kuningatütär tõisel ommokul, kui kuningas sisse lähäb, oma suu om käännu, seda tema armastab ja see peab tälle mehest saama.

Kuningatütär käänis magamamineki man suu kohe kindrali poole ja es taha

siakarjussest teedagi. Nii magas ta enamb kui pool ööd.

Sääl mõtel siakarjus üte kavaluse vällä. Ta tuli maast üles, läts nukka ja tegi, nagu situs ta sääl. Perast eidas ta jälle süngi.

Natukese aja perast tuli kindralil tõeste ädä pääle. Ta lätsis⁴ sinnasamma nukka.

Aga et ta nuka puhta leidis ja teda mitte ärä roojastada ei tahtnu, küsis ta siakarjusse käest: „Kos sa pannid, mis sa siin tegid?“

Siakarjus kostis: „Poole sõin ärä, poole pannin põvve.“

Kindral tegi nüüd uniku nukka ja tahtis poolt ärä sööma nakata. Aga sellega ei saanu ta sugugi valmis. Selleperast pidi ta kõik põvve panema.

Kui ta nüüd jälle süngi lätsis, aises ta nii kangeste, et ais kuningatütre õngu⁵ tahtis kinni panna. See pidi nüüd ädä perast oma suu siakarjusse poole käämma.

Kui kuningas ommoku sisse tuli, leidis ta, et tütre suu siakarjusse poole olli käänetu, ja pidi nüüd ommetegi siakarjusse omast väimehest vasta võtma.

H, Gr. Qu. 428/30 (8) < Tartu-Maarja khk – Peeter Birkenthal (1888)

[ATU 850]

¹ hinnaks; ² vaadati järele; ³ uks; ⁴ läks; ⁵ hinge

OINA VASS'O

Elli ütskõrd vanamiis. Ja tuul olle tütar ja tütrele olle poig. Poja nimi olle Oina Vass'okõnõ. Ja näil olle üts vana immis ka. Tuul imisel saie^q põrsa^q ja kõik põrsa^q saie^q kullatsidõ har'assidõga.

Oina Vass'o kõõ käve õga päivi tsiakarja.

Säält sõit' kunigatütär müüdä ja küüsse: „Kuulõ^q, poiss, kui kalli^q sul n'oo^q tsia^q omma^q? Müü^q mullõ üts ar!“

Oina Vass'okõnõ ütél: „Õi müü^q!“

Kunigatütär ütél: „Võta^q, mis võtat, ann'^q ar õnnõ mullõ üts põrss!“

Sis kunigatütär pallõl' jo väiga.

Sis ütél Oina Vass'o kunigatütärele: „Nõsta^q põlvini rõiva^q ülest, sis anna üte ar!“

Kunigatütär kaie: „Kes siih mõtsa seeh õigõ näge!“, tõmmas' põlvini rõiva^q ülest ja Oina Vass'o and' kulladsõ põrsa kätte.

Tulle õtak. Oina Vass'o läts' tsikuga kodo ni imä läts' tseolõ süvvä^q viima ni kaes, õt ütte põrssat olõki-e.

Tulõ tarrõ ja nakas väiga poiga tõrõlõma: „Koes põrss jäie?“

Poig ütél: „Ar kaodi.“

Tõõsõl pääväl jal läts' Oina Vass'o niisama tsiku mano. Kunigatütär tulle jo nimelt Vass'o käest põrssit ostma. Läts' Vass'olõ mano ja küsse jal põrssit osta^q.

Oina Vass'okõnõ ütél: „Tõmba^q uma rõiva^q vüüni ülest, sis anna ar üte põrsa!“

Kunigatütär joht edimält taha-s kuigi nõsta^q, peräst mõtõl': „Kes siih õigõ näge!“, nõst' vüüni rõiva^q ülest. Ja saie jal tuusama iist kulladsõ põrsa.

Oina Vass'okõnõ läts' õdagu tsikuga kodo ni imä läts' jal kaema, õt vast tuu põrss ka ommõ jo kost ar tulnu. Lätt kaema ni kaes, ku tõist põrssat ka olõ-i.

Imä jal Vass'ot tõrõlõma: „Koes põrss jäie?“

Vass'o jal ütél: „Ar kaodi.“

Midägi tetä^q! Õga pääd maaha õi võta^q.

Kolmandal pääväl läts' Oina Vass'o jal tsiku mano ni kaes, ku kunigatütär jal tulõ põrssat ostma. Kүүsüs põrssat osta^q.

Oina Vass'o ütél: „Anna^q rahha, ku pall'o annat, õga-s ma raha iist õi müü^q! Ku ajat kleidi säläst ar, sis anna ar üte põrsa!“

Kunigatütär mõtõl': „Õgas siih kiäki õi näe^q! Kas mul sis häpe s'ooost pois-kõsõst?!“

Aie ka rõiva^q kõõ säläst ja Vass'o and' põrsa kätte.

Õdagu lätt põrssidõga kodo. Ja Vass'o imisega kodo ja imä jal väiga tõrõlõs.

Vassó ütél' jal, õt: „Ar kaodi.“

Ni elli^q, ku kavva elli^q, ni saie sis näile ka sinnä mõtsa kuulda^q, õt kunigas and' sääntse käsu vällä, õt: „Kiä mu tütre iho pääl mäantsitki tähti tiid, tuu saa mu tütre naasest!“

Oina Vassókõnõ ka ütél': „Esä, läke^q mi ka kunigatütrel tähte ütlemä!“

Esä ütél': „Kull'a poig, kas meil no õigõ sinnä minnä^q? Sääl eiski ommõ külält tarku!“

Oina Vassókõnõ tõie valgõ huukõsõ vällä ja pand' ette ja lätsi^q sis minemä. Läts', läts', seeni kooni saie kuniga poolõ. Vanaesä jäi viil vällä.

Oina Vassó läts' sisse ja tulle üts s'aks vasta ja ütél': „Koes sa viil, poiskõsõklunn', läät?“

Oina Vassó ütél': „Ma lää kunigatütrel tähte ütlemä.“

S'aks nakas' väiga küüsümä: „Ütle^q ar mullõ!“

Oina Vassó ütél': „Mis massat, sis ütle?“

S'aks ütél': „Ma anna kübäretävve kulda!“

Oina Vassó ütél': „Kunigatütrel ommõ põlvi kottal hõbõhõnõ juun.“

S'aksal hüä miil, and' poiskõsõlõ kulla kätte ja ruttu eis kuniga ette.

Vassó läts' vällä ja ütél': „Kad'ah, tätä, üte põrsa iist jo^q saie!“

Esä ütél': „Hüäh, pojakõnõ!“

S'aks saie sis kuniga ette ja kunigas küüsüs: „Kas tiiät mäanest tähte?“

S'aks ütél': „Tiiä.“

„No ütle^q sis!“

„Su tütre ommõ põlvi kottal hõpõnõ juun.“

„Mis edesi?“

„Õi tiiä^q!“

Sis saadõti s'aks säält minemä.

Jal Oina Vassókõnõ lätt sinnä ette minemä, tulõ jal üts herr vasta.

Jal ütél': „Koes sa, poiskõsõklunn', tükit viil!“

Oina Vassókõnõ ütél': „Ma lää kunigatütrel tähte ütlemä.“

Herr küüsümä: „Ütle^q no õigõhe! Ku tiiät, sis ma anna kübäretävve kulda!“

Oina Vassó ütél': „Anna^q, sis ma ütle!“

Herr and' kulla kätte ja Oina Vassókõnõ ütél': „Kunigatütrel ommõ naba vasinõ.“

Oina Vassókõnõ läts' sis vällä ja ütél' vanaesäle: „Seh, tõõsõ põrsa iist jo^q saie!“ ja eiski läts' kullõma, mis tuu herr säält selet.

Herr läts' kuniga mano.

Kunigas jal küüsüs: „Kas tiiät?“

„Tiiä.“

„No ütle^q sis!“

„Su tütrele ommõ põlvi kottal hõbõhõnõ juun ja naba ommõ vasinõ.“

Kunigas küüsüs: „Ütle^q edesi!“

„Õi tiia^q!“

Saadõti sis herr ruttu minemä ja rahvas ka kõik väiga naari^q.

Oina Vass'okõnõ läts' jalki sinnä ette tükmä.

Tulle jal üts herr mano tõrõlõma: „Koes sa, poiskõsõklunn', viil litsut ette!“

Tä ütél: „Kunigatütrel tähte ütlemä!“

„Kas tiiat?“

„Tiiä.“

„Ütle^q ar mullõ! Ma anna kübäretävve kulda!“

Oina Vass'okõnõ ütél: „Anna^q! Ma ütél.“

Herr and' kübäretävve kulda kätte.

Sis ütél Oina Vass'o, õt: „Kunigatütrel ommõ rindu kottal kullatsidõ tähtiga uma nimi trükit.“

Ja esi läts' jal vanaesäle kulda viimä.

Sai vanaesä mano ja ütél: „Kad'ah, esä, kolmanda põrsa iist jo^q saie!“

Vanaesä ütél: „Hüäh, hüäh, pojakõnõ!“

Oina Vass'o ütél: „Vanaesä, no^q võit ar kodogi minnä^q.“

Herräl hüä miil ja ruttu kuniga ette kunigatütrel tähte ütlemä.

Ni läts' ette ja ütél, õt: „Kunigatütrel ommõ rindu kottal kullatsidõ tähtiga uma nimi trükit.“

Kunigas küüsüs: „Mis edesi?“

„Õi tiia^q!“

Saadõti ka sis ruttu minemä.

Oina Vass'okõnõ lits', lits' läbi rahva ja saie sis ette ar.

Ja kunigas ka eis naard': „Kae, kos mu tütre täheütlejä! No ütél^q sis!“

Vass'o ütél: „Kunigatütrel ommõ põlvi kottal hõpõnõ juun, naba ommõ vasinõ ja rindu kottal om kullatsidõ tähtiga uma nimi trükit ja muu perä kihä ommõ taivatähti täüs.“

Kunigas ütél: „Õigus!“

Hindäl süä täüs, taha-i kuigi anda^q umma tütärd sääntsele poiskõsõ-otsalõ.

Sis ütél kunigas, õt: „Mul ommõ tütrele seft. Ma panõ nimä^q üttele magama ja ku ma hummogu kaema lää, sis kualõ poolõ mu tütrele ommõ suu, tuulõ saa mu tütar naasest.“

Vass'o mõtlõs, õt: „Õgas no joht mullõ õi saa^q!“ Läts' ka sis üttele suurtõ karameel'kapuuti ja lask' väiga hüä karameel'ka tetä^q ja pand' nimest „Nõna“.

Hiitsi^q sis õdagu magama, uma seft ütél puul ja Oina Vass'o tõõsõl puul. Kunigatütär aie paaigu kõõ üü s'aksaga juttu ni Oina Vass'okõnõ kaes, õt valgõ jo nakas tulõma, ni võtt ka uma hüä karameel'ka karmanist vällä ja nakas krapstama.

Kunigatütär küüsümä: „Mis sa süüde?“

Vass'o üt'el': „Nõnna süü.“

Ni kunigatütär käänd' arki suu Oina Vass'o poolõ ja üt'el': „Anna^q mullõ ka maitsa^q!“

Ni kunigatütär kitt ja süü: „Küll ommõ hüä nõna!“

Ni herr mõtlõs: „Kas ma^qki sis hooli umast nõnast?“

Lõigas' ka nõna maaha ja timä ka süü umma nõnna nigu matsk' õnnõ.

Kunigatütär jal küüsüs: „Mis sa säääl süüde?“

„Nõnna süü.“

„Anna^q mullõ ka maitsa^q!“

Ni timä and' kah.

Ku kunigatütär visas' herrä nõna nulka nigu kolisi õnnõ ja üt'el': „Aih, sul olõ-i sukugi hüä nõna!“ ja eiski käänd' ar suu Oina Vass'o poolõ.

Söövä^q katõkesi ja kõnlõsõ^q.

Ni tulle sis kunigas hummogu kaema ni kaes, õt tütär maka pääle Oina Vass'oga.

Kunigal süä täüs ja pand' tõõsõ üü üte herräga magama ja üt'el': „Ku ma lää jal hummogu kaema, kua poolõ ommõ suu, tuulõ saa mu tütär naasest!“

Oina Vass'okõnõ mõtlõs, mis tetä^q. Lät's' jalki tuuhu puuti ja lask' karameel'ka tetä^q, mille nimi olle „Kõrv“.

Tulle^q ka õdagu kuniga poolõ. Hiitsi^q sis magama. Tõõsõ üü olle jal tõõnõ tutva kunigatüt'rele. Ja kunigatütär hiidäs magama, üts üt'el puul, tõõnõ tõõsõl puul. Ni kunigatüt'rel jal kõõ suu herrä poolõ – kõõ üü jal kõnlõsõ^q – ja aja ka juttu.

Ni vasta hummogut jal Oina Vass'o võtt karameel'ka vällä ja nakas süümä.

Kunigatütär jal küüsümä: „Mis sa süüde?“

Vass'o üt'el': „Ma süü kõrva.“

Kunigatütär üt'el': „Anna^q mullõ ka!“

Kunigatütär jo käänd' suu Vass'o poolõ ja naksi^q katõkesi kõrva süümä.

Ni herr mõtlõs: „Kas ma^qki sis hooli umast kõrvast!“; lõigas ka kõrva maaha ja süü nigu matsk' õnnõ.

Kunigatütär jal küüsüs: „Mis sa süüde?“

„Kõrva süü.“

„Anna^q mullõ ka!“

Herr and' ja kunigatütär üt'el': „Ai, kui sul halv kõrv!“ ja visas' kõrvagi ar nulka ni käänd' jal Oina Vass'o poolõ suugi ar. Ni söövä^q pääle Vass'oga kõrva ja kõnlõsõ^q.

Hummogu tulõ kunigas kaema. Kaes: jal tütär kõnlõsõ pääle Oina Vass'oga.

Sis üt'el' jal kunigas: „No^q ommõ viil üts üü ar maada^q! Kualõ poolõ kolmanda üü ommõ, tuulõ saa mu tütär naasest!“

Ni Vass'o jal mõtlõs, õt: „Ma lää lasõ viil pareba karameel'ka tetä^q, ku olle.“

Läts' sis puuti ja lask' nii hüä karameel'ka tetä^q nigu ilmahki olõ-s.

Ja hiitsi^q sis jal kolmanda üü magama. Ja olle üts väiga uhkõ herr ni kunigatütär käänd' jal suu herrä poolõ, kõnõli^q ja magasi^q. Vasta valgõt jal võtt Oina Vass'o karameel'ka vällä ja nakas süümä.

Kunigatütär jal küüsümä: „Mis sa süüde?“

Oina Vass'o ütél: „Ma süü sõrmõ.“

Kunigatütär ütél: „Anna^q mullõ ka!“

„Noh, kas ma sis keelä!“

Kunigatütär käänd' suu sis Vass'o poolõ ja naksi^q süümä.

Herr mõtlõs: „Kas ma^qki sis umast sõrmõst hooli!“

Lõigas' ka sis sõrmõ maaha ja nakas' süümä.

Kunigatütär jal küüsüs: „Mis sa süüde?“

Tä ütél: „Ma süü ka sõrmõ.“

Kunigatütär käänd' ka suu herrä poolõ ja ütél: „Anna^q mullõ ka!“

Herr and' ja kunigatütär seie õnnõ ni kaie: verine sõrm. Läts' väiga süä kur'ast ja visas' sõrmõ nulka. Eiski käänd' Oina Vass'o poolõ suu ja naksi^q sis Vass'o sõrmõ süümä. Kitvä^q ja söövä^q mõlõmba^q niikavva, kooni tulle jo hummogu kunigas kaema. Kaes: jal suu Oina Vass'o poolõ.

Kunigas mõtlõs: „Mis no^q tetä^q?“ ja timä pand' üttele kambrihe üte kahru ja ütél Oina Vass'olõ, õt: „Min'^q sa^q ka kambrihe!“

Oina Vass'o mõtlõs: „Vaja minnä^q nõiamoori mano.“

Läts' ka sis nõiamoori mano ja nakas' küüsümä.

Nõiamuur ütél: „Sinnä ommõ pant kahr.“

Ja paabakõnõ opas': „Ku sa lääät sinnä kambrihe, sis võta^q veitkese mett ja anna^q kahrulõ ka. Sis kahr putu-i sinno. Tä nakas mett süümä ja saa hüä miil ja jätt sinno süüümäldä^q.“

Oina Vass'o ost' õigõ pall'o mett ja läts' kambrihe, and' kahrulõ süvvä^q ja kahrul saiegi hüä miil ja nakas' hüä meelega mett süümä.

Kunigal olle väiga hüä miil, õt no^q küll saa Oina Vass'okõnõ surma.

Tä tulle hummogult ülest ja ütél' tütrele: „No^q olõt sa Oina Vass'ost prii!“

Kunigas läpe-s rõivihegi panda^q ni jo^q läts' kaema, kas Oina Vass'ol ommõ kahru man luid ka-ks jääntü^q vai õi olõ^q. Kunigas võtt ussõ vallalõ, kaes: Oina Vass'o istus ja kahr maka.

Ja kunigas läts' pahal meelel tagasi ja ütél', õt: „Jovva-i taad Oina Vass'ot ar ilmah vällä häõtä^q!“

Kunigas ütél': „Vaia tetä^q üts lepminõ.“ Kunigas ütél': „Ma anna sullõ viil üte käsu: ma anna sullõ ütest üüst kuus jänest hoita^q. Ku ar kaotat, sis saat eiske surma, ku ar hoiat, sis saat mu tütre naasest.“

Oina Vassó mõtõl: „Mis no^q piä ma tegemä?“

Oina Vassó läts' jal nõiamoori mano ja selet' nõiamoorilõ kõik innidse luu ar ja: „No^q ka käsk' jal mul üü aigu kuut jänest kaitsma naada^q ja hummogu kõik kodo aia^q.“

Nõiamuur ütelt' tälle, õt: „Ma anna sullõ üte pilli. Ku jänese^q ar kaosõ^q, sis puhksõ^q õnnõ setä pilli, sis omma^q jänese^q kõrraga su man! Ja sa kae^q, ku kuniga-provva tulõ jänest ostma, sis sa müü^q tälle ar ja täl saa väiga hüä miil. Ja sa puhksõ^q õnnõ pilli, sis omma^q kõik jänese^q su man!“

Oina Vassó sis mass' nõialõ kinni oppuspalba ja esi läts' sis jänest kaitsma.

Tulle ka sis õtak kätte, kunigas lask' jänese^q vällä ja hummogult varra tulõ kunigaprovva Oina Vassó käest jänest ostma ni Oina Vassó mõie ar hüä hinna iist. Kõrra ao peräst Vassó puhas' õnnõ pilli ni olle ka kõik jänese^q sääl.

Kunigas läts' kaema, kaes: Oina Vassó' jänese^q kõik käeh. Mis tetä^q kunigal? Muud midägi, ku pidi tütre ar andma. Kunigas olle küll eis väiga tark. Nägemist pite, õt Oina Vassó viil olle targõmb, pett' s'aksu käest kulda ja kuniga käest tütre. Ja Oina Vassó nakas' rikast ello elämä.

S 91485/517 (3) < Setumaa, Vilo v, Raakva k < Trõnnõ (Trõnne) k
– Tatjana (Ta'õ) Uiboaid < Fekla (Hõkla) Haug, snd 1896 (1934)
[ATU 850 + 570]

Tõlge: Oina Vassó

Elas kord vanamees. Tal oli tütar ja tütrele oli poeg. Poja nimi oli Oina Vassó. Neil oli ka üks vana emis. Sel emisel sündisid põrsad ja kõik need põrsad olid kuldsete harjastega.

Oina Vassó käis iga päev seakarjas.

Kuningatütar sõitis mööda ja küsis: „Kuule, poiss, kui kallid sul need sead on? Müü mulle üks ära!“

Oina Vassó vastas: „Ei müü!“

Kuningatütar ütles: „Küsi, mis tahad, aga anna üks põrsas mulle!“

Kuningatütar käis väga peale.

Oina Vassó ütles kuningatütrelle: „Tõsta riided põlvist saadik üles, siis annan ühe ära!“

Kuningatütar mõtles: „Kes siin metsas õige näeb!“. Tõmbas riided põlvist saadik üles ja Oina Vassó andis talle kuldse põrsa.

Tuli õhtu. Oina Vassó läks sigadega koju. Ema läks sigadele süüa viima ja vaatab, et ühte põrsast ei ole.

Tuleb tuppa ja hakkab pojaga tõrelema: „Kuhu põrsas jäi?“

Poeg ütles: „Kaotasin ära.“

Järgmisel päeval läks Oina Vassó niisamuti sigade juurde. Kuningatütar tuli juba nimme Vassó käest pörsaid ostma. Läks Vassó juurde ja küsis jälle pörsaid osta.

Oina Vassó ütles: „Tõsta oma riided vööst saadik üles, siis annan ühe pörsa!“

Kuningatütar ei tahtnud küll algul sugugi tõsta, pärast mõtles: „Kes siin ikka näeb!“, tõstis riided vöökohani üles ja sai selle eest kuldse pörsa.

Vassó tuli õhtul sigadega koju ja ema läks vaatama, et vahest on pörsas tagasi tulnud. Läheb vaatama ja näeb, et ei ole ka teist pörsast.

Ema Vassóga pahandama: „Kuhu pörsas jäi?“

Vassó ütles: „Kaotasin ära.“

Ei ole midagi teha! Ega sellepärast pead maha ei võta.

Kolmandal päeval läks Oina Vassó jälle sigade juurde ja vaatab, et kuningatütar tuleb taas pörsast ostma.

Oina Vassó ütles: „Anna raha, kuipalju tahad, ega ma ei müü! Kui omal kleidi seljast ära võtad, siis annan sulle ühe pörsa!“

Kuningatütar mõtles: „Ega siin keegi näe! Kas ma siis seda poisikest häbenen?!“

Võttiski kõik riided seljast ja Vassó andis pörsa vastu.

Õhtul läheb Vassó pörsastega koju. Vassó tuleb emisega koju ja ema jälle pahandab kõvasti.

Vassó ütles jälle: „Kaotasin ära.“

Elasid, kui kaua elasid, ning jõudis ka neile sinna metsa kuuldus, et kuningas andis sellise käsu välja: „Kes teab mu tütre keha peal olevaid märke, see saab mu tütre omale naiseks!“

Oina Vassókene ütles: „Isa, lähme ka kuningatütre sünnimärki ära arvama!“

Isa ütles: „Kulla poeg, on meil vaja sinna minna? Seal on isegi piisavalt tarku!“

Vassókene tõi valge hobuse välja, pani vankri ette ja nad asusid teele. Läks, kuni jõudis kuninga juurde. Vana isa jäi õue peale.

Oina Vassó läks sisse, talle tuli üks härra vastu ja küsis: „Kuhu sa, poisikeseklutt, lähed?“

Vassó ütles: „Ma lähen kuningatütre sünnimärki ära arvama.“

Härra hakkas väga peale käima: „Ütle mulle ära!“

Vassó vastas: „Mis sa selle eest maksad, kui ütlen?“

Härra ütles: „Ma annan kübaratäie kulda!“

Vassó ütles: „Kuningatütrel on põlve kohal hõbedane joon.“

Härral hea meel, andis poisikesele kulla kätte ja läks ise ruttu kuninga juurde.

Vassó läks välja ja ütles: „Näed, taat, ühe pörsa eest juba sain tasu!“

Isa ütles: „Hästi, pojake!“

Härra läks siis kuninga ette ja kuningas küsib: „Kas tead mõnda märki?“

Härra ütles: „Tean.“

„No ütle siis!“

„Su tütrele on põlve kohal hõbedane joon.“

„Mis veel?“

„Ei tea!“

Härra saadeti sealt minema.

Oina Vass'okene läheb jälle sinna, tuleb taas üks härra vastu.

See küsis jälle: „Kuhu sa, poisikeseklutt, tükid?“

Vass'o vastas: „Ma lähen kuningatüttele sünnimärki ära arvama.“

Härra küsima: „No ütle ära! Kui tead, siis ma annan tasuks kübaratäie kulda!“

Vass'o ütles: „Anna, siis ma ütlen!“

Härra andis kulla kätte ja Oina Vass'o ütles: „Kuningatütrel on vaskne naba.“

Vass'okene läks välja ja ütles vanale isale: „Säh, sain teise põrsa eest tasu!“ ja läks ise vaatama, mida see härra seal räägib.

Härra läks kuninga juurde.

Kuningas küsib jälle: „Kas tead?“

„Tean.“

„No ütle siis!“

„Su tütrele on põlvede kohal hõbedane joon ja naba on tal vasekarva.“

Kuningas ütleb: „Räägi edasi!“

„Ei tea.“

Härra saadeti kohe minema ja kogu rahvas naeris kõvasti.

Oina Vass'o trügis jälle sinna ette.

Üks härra tuli temaga tõrelema: „Kuhu sa, poisikeseklutt, veel pressid!“

Ta ütles: „Kuningatüttele sünnimärki ära arvama!“

„Kas tead?“

„Tean.“

„Ütle mulle ära! Ma annan kübaratäie kulda!“

Vass'o vastas: „Anna, ma ütlen!“

Härra andis kübaratäie kulda.

Siis ütles Oina Vass'o: „Kuningatütrel on oma nimi kullast tähtedega rindade kohale kirjutatud.“

Ja ise läks jälle vanale isale kulda viima.

Sai isa juurde ja ütles: „Näed, isa, juba kolmanda põrsa eest sain tasu!“

Isa ütles: „Hästi, hästi, pojake!“

Vass'o ütles: „Isa, nüüd võid sa ära koju minna.“

Härral on hea meel ja läheb ruttu kuninga ette kuningatüttele sünnimärki üles ütlemas.

Läks ette ja ütles: „Kuningatütrel on rindade kohale kuldsete tähtedega oma nimi kirjutatud.“

Kuningas küsib: „Mis edasi?“

„Ei tea.“

Saadeti ta siis kohe minema.

Oina Vass'o pressis rahvahulgast läbi ja jõudis kuninga ette.

Kuningas naeris: „Vaata, kus mu tütre sünnimärkide tundja! No ütle siis!“

Vass'o ütles: „Kuningatütrel on põlvede kohal hõbedane joon, naba on vasekarva, rindade kohale on kuldsete tähtedega kirjutatud tema nimi ning ülejäänud keha on taevatähti täis.“

Kuningas ütles: „Õige!“

Endal oli tal süda täis, ei taha kuidagi oma tüdrit sellisele poisinagale anda.

Siis ütles kuningas: „Mul on tüdrel peigmees. Ma panen nad üheskoos magama ja kui ma hommikul vaatama lähen, siis kelle poole mu tüdrel nägu on, sellele saab mu tüdrit naiseks.“

Vass'o mõtleb: „Egas ta nüüd küll mulle saa!“. Läks siis ühte suurde kommipoodi, laskis väga hea karamellkommi teha ja pani sellele nimeks „Nina“.

Heitsid nad siis õhtul magama, kuningatütrel peigmees ühel pool ja Oina Vass'o teisel pool. Kuningatütar ajas peaaegu kogu öö härraga juttu. Oina Vass'o vaatab, et hakkab juba valgeks minema, võtab oma hea kommi taskust välja ja hakkab krõbistama.

Kuningatütar küsima: „Mida sa sööd?“

Vass'o ütles: „Nina söön.“

Ja kuningatütar pööraski näo Oina Vass'o poole ja ütles: „Anna mulle ka maitsta!“

Kuningatütar kiidab ja sööb: „Küll on hea nina!“

Härra mõtleb: „Mis minagi siis oma ninast hoolin!“

Lõikaski nina maha. Sööb oma nina, nii et matsub.

Kuningatütar küsib jälle: „Mida sa seal sööd?“

„Nina söön.“

„Anna mulle ka maitsta!“

Ta andis ka.

Kus kuningatütar viskas härra nina nurka nii et kolises ja ütles: „Aih, sul ei ole sugugi hea nina!“ ja keeras ise näo Oina Vass'o poole.

Söövad kahekesi ja ajavad juttu.

Kuningas tuli siis hommikul vaatama ja näeb, et tüdrit magab hoopis Oina Vass'oga.

Kuningal sai süda täis ja pani tüdrit järgmisel ööl koos ühe härraga magama ja ütles: „Kui ma hommikul vaatama tulen, kelle poole nägu on, siis sellele saab mu tüdrit naiseks!“

Vass'okene mõtleb, mida teha. Läks jälle sinna poodi ja laskis sellise karamellkommi teha, mille nimi oli „Kõrv“.

Nad tulid õhtul kuninga poole. Heitsid siis magama. Järgmisel ööl oli jälle üks teine kuningatüdre tuttav. Ja kuningatütar heidab magama, üks ühel pool, teine teisel

pool. Kuningatütrel oli kogu aeg nägu härra poole – räägivad jälle terve öö – ja kuningatütar ajab ka juttu.

Vastu hommikut võtab Oina Vassó kommi välja ja hakkab sööma.

Kuningatütar küsima: „Mida sa sööd?“

Vassó vastas: „Ma söön kõrva.“

Kuningatütar ütles: „Anna mulle ka!“

Kuningatütar pööras näo Vassó poole ja nad hakkasid kahekesi kõrva sööma.

Härra mõtleb: „Ega minagi siis oma kõrvast hooli!“, lõikab kõrva maha ja sööb nii et matsub.

Kuningatütar küsib jälle: „Mida sa sööd?“

„Kõrva söön.“

„Anna mulle ka!“

Härra andis ja kuningatütar ütles: „Ai, küll sul on halb kõrv!“ ja viskas kõrva nurka ning pööras näo Oina Vassó poole. Nad söövad Vassóga kõrva ja ajavad juttu.

Hommikul tuleb kuningas vaatama. Vaatab: tütar räägib jälle muudkui Oina Vassóga.

Kuningas ütles siis: „Nüüd tuleb veel üks öö ära magada! Kelle poole kuningatütar kolmandal ööl on, sellele saab ta naiseks!“

Vassó mõtleb jälle: „Ma lähen ja lasen veel parema kommi teha kui need, mis olid.“

Ta läks poodi ja laskis nii hea kommi valmistada, millesarnast kusagil maailmas ei olnud.

Nad heitsid siis kolmandal ööl jälle magama. Oli üks väga uhke härra ja kuningatütar keeras taas näo tema poole, nad ajasid juttu ja magasid. Vastu koitu võtab Vassó kommi välja ja hakkab sööma.

Kuningatütar jälle küsima: „Mida sa sööd?“

Vassó ütles: „Sõrme söön.“

Kuningatütar ütles: „Anna mulle ka!“

„No kas ma siis keelan!“

Kuningatütar keeras siis näo Vassó poole ja nad hakkasid sööma.

Härra mõtleb: „Ega minagi oma sõrmest hooli!“

Lõikas siis ka sõrme maha ja hakkas sööma.

Kuningatütar küsib jälle: „Mida sa sööd?“

Härra ütles: „Ma söön ka sõrme.“

Kuningatütar pööras näo härra poole ja ütles: „Anna mulle ka!“

Härra andis, kuningatütar sõi ja vaatas: verine sõrm. Tal läks süda pahaks ja ta viskas sõrme nurka. Ise keeras ta näoga Oina Vassó poole ja nad hakkasid siis koos Vassó sõrme sööma. Mõlemad kiidavad ja söövad senikaua, kuni hommikul kuningas vaatama tuleb. Kuningas vaatab: jälle on tütrel nägu Oina Vassó poole.

Kuningas mõtleb: „Mida nüüd teha?“. Ta pani ühte tuppa karu ning ütles Oina Vassóle: „Mine sa ka kambrisse!“

Vassó mõtleb: „Pean nõiamoori juurde minema.“

Läks siis nõiamoori juurde ja hakkas küsima.

Nõiamoor ütles: „Sinna on karu pandud.“

Ja eidekene õpetas: „Kui sa sinna tuppa lähed, siis võta natuke mett kaasa ja anna karule. Siis karu ei puutu sind. Ta hakkab mett sööma ja muutub rõõmsaks ja jätab su söömata.“

Oina Vassó ostis palju mett ja läks kambrisse, andis karule süüa ja karu muutus rõõmsaks ning hakkas heal meelel mett sööma.

Kuningal oli väga hea meel, et nüüd saab küll Oina Vassókene surma.

Ta tuli hommikul üles ja ütles tütrele: „Nüüd oled sa Oina Vassóst prii!“

Kuningas ei läbenud riidessegi panna, läks kohe vaatama, kas karu juures on Oina Vassóst luid ka alles jäänud või ei ole. Kuningas teeb ukse lahti, vaatab: Oina Vassó istub ja karu magab.

Kuningas tuli vihaselt tagasi ja ütles: „Seda Oina Vassót pole võimalik ilmaski ära hävitada!“

Kuningas ütles: „Tuleb üks leping teha. Ma annan sulle veel ühe käsu: ma annan sulle üheks ööks kuus jänest valvata. Kui mõne ära kaotad, siis sind tapetakse, kui mitte, siis saad mu tütre endale naiseks.“

Oina Vassó mõtles: „Mis ma pean nüüd tegema?“

Vassó läks jälle nõiamoori juurde ja rääkis talle kogu loo ära: „Nüüd käskis ta mul terve öö kuut jänest valvata ja hommikuks kõik koju ajada.“

Nõiamoor ütles talle: „Ma annan sulle ühe pilli. Kui jänesed ära kaovad, siis puhu aga seda pilli, siis on jänesed kohe sinu juures! Ja vaata, kui kuningaproua tuleb jäneseid ostma, siis müü need talle ära, tal on sellest väga hea meel. Sina puhu aga pilli, siis on kõik jänesed sinu juures!“

Oina Vassó maksis nõiale õpetuse eest raha ja läks ise jäneseid karjatama.

Õhtu saabus ja kuningas laskis jänesed välja. Hommikul vara tuleb kuningaproua Vassó käest jäneseid ostma ja Vassó müüs need hea raha eest ära. Natukese aja pärast aga puhus Vassó pilli ja kõik jänesed olid tema juures.

Kuningas läks vaatama, näeb: Oina Vassól on kõik jänesed alles. Mis teha? Ei muud, kui pidi tütre ära andma. Kuningas ise oli küll väga tark. Nagu näha, oli Oina Vassó veel targem: pettis härrade käest kulla ja kuningas käest tütre välja. Ja Vassó hakkas jõukat elu elama.

ÜTS TAPP' KATS, KATS TAPP' KATSTÕISKÜMME

Oll' esä ja imä ja poig. Ja sis uma imä surri ärä ja esä võtt' tõdsõ naase. Ja tõdsõl naasel ka oll' poig. Ja sis kasvi naa^q suurõs, naksi^q sis naa^q kuuli k'aua. A imä õs kannaha^q tuud vana naase poiga.

Noorõ naase poig ütles, et: „Veli, et läämi^q siist är, et imä sinnu ei kannaha^q, ma^q ka lähä ärä.“

Noh, lätt sis, imäl lask' sis söögikoti valmis tetä^q. Ja imä tekk' söögikoti valmis, ja lätsi^q nä reisile. Umalõ pujalõ tekk' söögikoti ja sis vana naase pujalõ ka tekk' söögikoti. Ja nä lätsi^q minemä ja sis võti^q rakakõsõ kah, üte kutsikakõsõ üteh. Ja lätsi^q minemä. Ja lätsi^q-lätsi^q-lätsi^q, ja üte mõtsa viirde.

Lätsi^q üte mõtsa viirde ja ütél', et: „Söömi^q! Süvvä^q taha!“

Iste^q süümä ja võtt sis tuu vana naase poig ka uma söögikoti vallalõ.

A tuu noorõ naase poig ütles: „Ärä võta^q sa umma söögikotti inne vallalõ! Et kaemi^q! No võta^q vallalõ ja sis kaemi^q! Ärä maitsa^q inne! Annami^q inne kutsikallõ, rakakõsõlõ!“

Ja and' rakakõsõlõ ja rakakõnõ sei ja surri ärä. A imäl oll' pantu vana naase pujalõ mürkü söögi sisse. Ja sis surri rakakõnõ ärä. Ja sis võtt' noorõ naase puja koti vallalõ ja säält sei^q kõtu täüs.

Ja sis sinnä^q tull' tuud rakakõist tsagama kats varõst. Tull' kats varõst sinnä^q tsagama ja surri^q nuu^q ka är, kats varõst. Ja lätsi^q nä minemä, lätsi^q-lätsi^q, lätsi^q-lätsi^q pall'õ maad, sai suur mõts. Ja saie^q sis mõtsa ja mõtsah oll' üts maja. Ja lätt sis majja üüses. Läts' üüses, kedägi ei olõ^q. Üüse tulli^q katstõiskümme rüüvlit, katstõiskümme rüüvlit jah. Näil olli^q sis söögikoti^q lavva pääl. Ja sis oll' praadit, sis tuu [varõs]* oll' ja tuu rakk oll' praadit är näil, no sääl üümajah.

Tulli^q katstõiskümme rüüvlit kodo ja ütlese^q, et: „Kes siih omma^q? Kes siih elämä omma tulnu? Ja noh, siih om süük, praat' lavva pääl!“

Ja sei^q sis tuu praadi är, tuu varõsõ ja sis tuu rakõ. Ja lõppi^q kõik nuu^q kats-tõiskümme rüüvlit ärä. Ja lätsi^q nä minemä.

Lätsi^q nä minemä. Ja üteh liinah oll' kunigatütär, mõistsõ kõik mõistusõ är, kes määnest mõistust kiäki mõistsõ. Ja sis, kes mõist' mõistusõ, timä ka tiidse är.

Ja lätt sis timä ka: „Ma^q ka lää sis, mõistuda sis umalt puult mõistusõ!“

Ja timä sis ka mõist' mõistusõ, et kes ku^q joud är kunigatütär mõista^q. Sis muud'õ tapõtas vaht är, ku jovva-i är mõistuta^q. Vaja är mõista^q mõistusõ.

* Originaalis „kana“. – *Toim.*

Tuu poiss läts' sis, mõist' mõistusõ kunigatüttele. Rahvas kõik kuuh.

Sääl mõist': „Et üts tapp' kats, kats tapp' katstõiskümme?“

Kunigatütär ei mõista^qki tuud mõistust. Kos ta's mõistsõ, ku tuu väga ligimene aig oll', tuu tüü.

Ja sis ütél', et: „Angõ^q ühes pääväs mõtõlda^q!“

Lätt sis, anti ühes pääväs mõtõlda^q. Tull' tuu näil katõkeise poisi^q, üts lei sis herräs, tõõnõ lei sis ku'saris.

Ja sis läts' sis kõnõli^q kokku niimuudu, et: „Timä tulõ mu käest nõudma. Et ma inne tälle ei ütlet^q är, ku timä sis tulõ mu mano magama. Ja sis üte kleidiga vai üte särgiga.“

Tütärlats sis läts' timä mano magama ja sis ai sedä jutust. Naas' sis toolõ kõnõlamma, aga es ütlet^q timäle är. Kopahut' saina pääle ni tull' sis tuu tõõnõ poiss, tuu ku'sar, ja pand' viuht-viuht roosaga toolõ tütärlatsõlõ ja tuu pagõsi är, kleidi jätt'ki sinnä^q.

Tull' tõõnõ üü – jäl^qki niisama, mõista-s: „Angõ^q viil mõtõlda^q tõõsõs üüs!“

Tõõsõs üüs ka läts' jäl^q tuu poisi mano.

Ja tuu jäl^q ütél', et: „Ma inne ei ütlet^q, ku tul'^q mu mano magama ja alussärgiga!“

Sis läts' jäl^q timä sinnä^q magama. Ja niisama kõnõli^q-kõnõli^q sedä juttu. Ni es ütlet^q jäl^q. Tull' jäl^q tuu poiss ni jäl^q viuht-viuht and' roosaga tälle. Jäl^q pagõsi är, jäl^q jätt' kleidi sinnä^q. Jäi kats kleiti jo sinnä^q.

Kolmadal üül kah läts', et: „Ütlet^q no mullõ är!“

Sis jäl^q ütél', et: „Ma inne [ütlet-i]*, ku jäl^q alussärgiga tulõ^q magama!“

Lätt sis jäl^q, kleidi aie säläst är ja sis tull' alussärgiga magama ja naas' sis kõnõlamma, et: „Kuis sis om?“

No sóo kõnõl' sis, et: „Niimuudu oll' tuu asi, et mi lätsi^q sis reisile. Imä pand' sis mürgüse toidu. Ja sis anni^q rakalõ ja rakk sei tuu mürgüse söögi är ja surri rakk är. Ja sis rakkõ tull' tsagama kats varõst ja surri^q nuu^q ka är. Ja mi panni kotti ja lätsi minemä, ja lätsi mõtsa. Sääl oll' suur maja ja sääl tull' katstõiskümme rüüvilit kodo. Ja meil olli praat tett ja nuu^q sei^q sis tuu praadi är ja surri^q nuu^q ka är.“

No sis ütél' toolõ tütärlatsõlõ är tuu mõistusõ. Tuu jal^q tull', tuu poiss, roosaga. Ja sis and' sis jal^q roosaga tälle ja läts' jäl^q pagõsi är ja tütärlats jätt' kleidi sinnä^q.

Nelädäl pääväl lätt sis sinnä^q rahva mano, et: „Ma mõtli är, mis tuu mõistus olle.“

Ni tuu poiss võtt' sis tuu üte kleidi vällä, et: „Ma käve üte üüsi jahi pääl, et löüse rebäse naha, et nahk jäi kätte, liha pagõsi är.“

Võtt' tõõsõ kleidi vällä, et: „Ma käve jälle rebäsejahi pääl, liha pagõsi är, nahk

* Originaalis „võta-i“. – Toim.

jäi kätte. Lätsi kolmada üüse jahi pääle, jäl^q liha pagõsi är, nahk jäi kätte!“

Ni tütärlats, tuu kunigatütär, sis läts', mõistsõ tuu mõistusõ üteldä^q är ja haard' poisist ümbrekaala kinni, ütél', et: „Sa olt mul, ma olõ sul! Ja olõgi mi abielopaar!“

Sis naksi^q nimä^q elämä, pei^q nä pulma^q ja sis elli^q sis ilostõ. Ja sis sai sis kunigal ka hää miil, et hää väümiis saie. Sis pand' kunigas tuu väümehe sis kunigas, es' jäi vanas mehes.

Ni jutuski otsah.

EKRK, Fon. 80 (a1) < Võru raj, Meremäe kn, Palo k (Setumaa) – Andres Mälk
< Stepanida (Tepi) Vahvik, snd 1894 (1972)

[ATU 851]

Tõlge: Üks tappis kaks, kaks tappis kaksteist

Oli isa ja ema ja poeg. Siis suri ema ära ja isa võttis teise naise. Ja teisel naisel oli ka poeg. Ja siis kasvasid nad suureks, hakkasid koolis käima. Aga ema ei sallinud seda vana naise poega.

Noore naise poeg ütleb: „Veli, lähme siit ära! Ema ei salli sind, ma lähen ka ära.“

Ta läheb siis ja laskis emal söögikoti valmis panna. Ema pani söögikoti valmis ja poisid läksid rändama. Ema valmistas oma pojale eraldi söögikoti ja vana naise pojale valmistas ka söögikoti. Nad läksid minema ja võtsid ühe kutsika ka kaasa. Ja läksid minema. Ja läksid-läksid ühe metsa veerde.

Läksid ühe metsa veerde ja üks poiss ütles: „Sööme! Tahan süüa!“

Nad istusid sööma ja vana naise poeg võtab ka oma söögikoti lahti.

Aga noore naise poeg ütleb: „Sa ära võta oma söögikotti enne lahti! Vaatame! No tee lahti ja siis vaatame! Ära enne maitse! Anname enne kutsikale, koera-rakatsile!“

Andis kutsikale ja kutsikas sõi ning suri ära. Aga emal oli pandud vana naise pojale mürki toidu sisse. Siis suri kutsikas ära. Siis võtsid nad noore naise poja koti lahti ja sõid sealt kõhu täis.

Seda kutsikat tulid sinna nokkima kaks varest. Tulid need kaks varest sinna nokkima ja surid ka ära. Poisid läksid ära, käisid-käisid palju maad ja tuli suur mets. Nad jõudsid siis metsa sisse ja metsas oli üks maja. Lähuvad ööseks majja. Läksid ööseks, kedagi ei ole. Öösel tulid kaksteist röövlit. Poistel olid söögikotid laua peal. See vares ja see kutsikas olid neil ära praetud seal öömajal.

Kaksteist röövlit tulid koju ja ütlevad: „Kes siin on? Kes siia elama on tulnud? Siin on söök, praad laua peal!“

Ja nad sõid selle prae ära, selle varese ja siis kutsika. Ja kõik need kaksteist röövlit surid ära.

Poisid läksid sealt minema. Ja ühes linnas oli kuningatütar. Ta oskas kõik mõistatused, mis talle mõistatada anti, ära arvata. Kes mõistatuse andis, tema selle ära arvas.

Poiss läheb: „Ma lähen ka, annan omalt poolt mõistatuse!“

Ja tema ütles mõistatuse, et kas kuningatütar oskab ära arvata. Muidu tapetakse see ära, kes ei suuda mõistatust anda. Mõistatus tuleb ära arvata.

Poiss siis läks ja andis kuningatütrele mõistatuse. Rahvas kõik koos.

Poiss annab mõistatuse: „Üks tappis kaks, kaks tappis kaksteist?“

Kuningatütar ei oska seda mõistatust ära arvata. Kus ta siis oskas, kui see asi oli väga hiljaaegu juhtunud!

Ja ta ütles: „Lubage üks päev arvata!“

Lubati üks päev arvata. Üks poistest hakkas siis härraks, teine hakkas kutsariks.

Ja nad leppisid omavahel kokku: „Kui kuningatütar tuleb mu käest vastust nõudma, siis ma talle enne ei ütle, kui ta minu juurde magama tuleb, kas kleidi või särigiga.“

Tütarlaps läks tema juurde magama ja rääkis juttu. Poiss hakkas temaga rääkima, aga vastust talle ei öelnud. Ta koputas seinale ja siis tuli teine poiss, see kutsar, ja andis tüdrukule viuh-viuh piitsaga. See põgenes ära, jättis kleidigi sinna.

Tuli teine öö – jällegi samamoodi, tüdruk ei osanud arvata: „Lubage veel teine öö arvata!“

Teiseks ööks läks ta jälle poisi juurde.

Ja poiss ütles: „Enne ma ei ütle, kui tule minu juurde magama, ja alussärgis!“

Tüdruk läks sinna magama. Kõnelesid-kõnelesid niisamuti. Poiss jälle ei rääkinud midagi välja. Tuli teine poiss ja andis jälle tüdrukule viuh-viuh piitsaga. Jälle põgenes tüdruk, jälle jättis kleidi maha. Juba kaks kleiti jäid sinna.

Ka kolmandal ööl läks tüdruk: „Räägi no mulle ära!“

Poiss ütles: „Ma enne ei räägi, kui tule alussärgis magama!“

Tüdruk läks siis, võttis kleidi seljast ja tuli alussärgis magama ning hakkas siis küsima: „Kuidas siis on?“

Poiss rääkis siis: „Niimoodi oli see asi, et me läksime rändama. Ema pani mürgise toidu kaasa. Ja me andsime siis kutsikale, kutsikas sõi selle mürgise toidu ära ja suri ära. Ja kutsikat tulid nokkima kaks varest ja need surid ka ära. Ja meie panime need kõik kotti ja läksime minema, läksime metsa. Seal oli suur maja ja seal tulid kaksteist röövlit koju. Meil oli praad tehtud ja nad sõid siis selle prae ära ja surid ka ära.“

Poiss ütles siis tütarlapsele selle mõistatuse vastuse ära. Teine poiss tuli jälle ja andis tüdrukule piitsaga. Tüdruk läks jälle pakku ja jättis kleidi maha.

Neljandal päeval läheb tüdruk siis sinna rahva ette: „Ma arvasin ära, mis see mõistatus oli.“

Poiss võttis siis ühe kleidi välja: „Ma käisin ühel ööl jahil. Leidsin rebase naha. Nahk jäi kätte, liha põgenes minema.“

Võttis teise kleidi välja: „Ma käisin jälle rebasejahil, liha põgenes minema, nahk jäi kätte. Läksin kolmandal ööl jahile, jälle põgenes liha minema, nahk jäi kätte!“

Ja tütarlaps, see kuningatütar, läks siis ja arvas selle mõistatuse ära. Ta haaras poisil kaela ümbert kinni, ütles: „Sa oled minu, ma olen sinu! Ja olemegi abielupaar!“

Siis hakkasid nad elama, pidasid pulmad ja elasid kenasti. Kuningal oli samuti hea meel, et ta hea väimehe sai. Siis pani kuningas väimehe kuningaks, ise jäi vanaks meheks.

Ja juttki on otsas.

KUNINGATÜTRE KOSILASED

Ütel kuningal oll' tütar. Tuu oll' väegä illus, kongi¹ es olõ nii ilusat inõmõst löödä^q. Tuul kuningal oll' nainõ är^q koolu^q.

Kuningas nakas' umma tütart armastama ja tahtsõ tedä umalõ naisõs. Tütrel käve² küll pall'u kosilaisi, aga tiä³ es panõ tütart kellegile. Kuningas kirjut' suurdõ tähtiga kuulutusõ ja pansõ värävä pääle üles. Sinnä^q oll' kõik üles kirjutatu^q, määntse õigusega kuningas umma tütart mehele pand⁴.

Sääl oll' kah üts mõistatus. Kiä tuu är^q mõist, tuule annas⁵ tiä umma tütre.

Mõistatus:

Ma^q imä rinnast toitu sai

ja temä asõmõlõ jäi.

Küll see mu^q täpär⁶ ilmaig:

mu^q esä ühtsält⁷ minu poig.

Ma^q olõ^q tiäl imä, tütar ja nainõ,

tiä eläs⁸ mu^q lihas, oh ma^q vaine.

Ei tulõ viil mu^q vennike,

ei poig egä latsõlatsõkõ.

Kiä är^q es mõista sedä mõistatust, tuul raoti⁹ pää otsast maha ja panti saiba¹⁰ otsa hirmutusõs, et kiäki tütart ei julgu¹¹ inämb kosima tulla.

Sis tull' üts kuningas suurõ laevaga.

Kuningas küsse kosilasõlt: „Kas sa^q olet väräjide¹² päält lugõnu^q, mis õigusõga ma^q umma tütart mehele panõ?“

Kosilanõ vastas: „Olõ lugõnu^q.“

Kuningas üteli sis üte mõistatusõ ja andsõ üte päävä aigu tuud mõistatust är^q mõista^q.

Kosilanõ mõistsõ är^q ja üteli: „Esä ja poig ühtläisi, imä ja tütar ühtläisi tähendäs patusüüd ja surma. Aga sedä süütegiät ei taha ma^q alõstusõ¹³ peräst ütelda^q. Aga kui ti^q tahatõ, et ma^q piä¹⁴ selgembäst kõnõlama, sis olõ sedä valmis tegemä.“

EMSUKA ES MT 64, 12/4 < Urvaste khk ja v, Verioja t – Elfriede Laurits

< Pauline Jeret, 67 a (1927)

[ATU 851]

¹ kusagil; ² käis; ³ ta; ⁴ paneb; ⁵ kes selle ära arvab, sellele annab; ⁶ täbar; ⁷ samas; ⁸ elab; ⁹ raiuti; ¹⁰ posti; ¹¹ julgeks; ¹² väravate; ¹³ halastuse; ¹⁴ pean

6

SEE ON VALE!

Kord elanud kuskil maal kuningas, kes oma tütre sellele naoseks anda lubanud, kes nii kavalad juttu mõistab kõneleda, mis kuningad ütleva sunniks: „See on vale!“

Seda kuulda saades läinud kolm venda kordamise¹ igaüks oma õnne katsuma. Kuningas võtnud neid lahkeste vastu, aga ütelnud ka, et kes mitte tähendatud nõudmist täita ei jõua, sellel saab tühja tülitamise eest nuhtluseks nahk selja pealt lõhki leigatud, soola vahele pandud ja siis kinni õmmeldud. Vennad kokkusid küll esite ära, aga lubasivad siiski õnne katsuda.

Kõige esite läinud vanem vend.

Kuningas viinud selle esite oma kapsaaeda ja küsinud: „Mis sa neist kapsastest arvad?“

„Väga ilusad kapsad,“ kiitnud vanem vend.

Kuningas põle midagi ütelnud.

Siis näidanud kuningas võid ja küsinud: „Mis sa sellest võist arvad? Eks ole ilus või!“

„Väga hea,“ kiitnud vaataja.

Viimaks näidanud kuningas veel ube ja küsinud: „Mis sa neist ubadest arvad, eks ole ilusad uad?“

„Üsna kenad uad,“ tähendanud vanem vend jälle.

Et kuningas kedagi valeks põle nimetanud, siis saanud vanem vend määratud viisil nuheldud ja minema saadetud.

Nüüd võttis kuningas keskmise venna enesega kapsaaeda ja küsis: „Mis sa neist kapsastest arvad?“

„Üsna vaevased kapsad,“ laitnud keskmine vend.

Siis näidanud kuningas võid ja küsinud: „Mis sa sellest võist arvad?“

„Väga vilets või,“ tähendanud vaataja.

Selle peale näidanud kuningas veel ube ja küsinud: „Mis sa neist ubadest arvad?“

„Kaunis kehvad veel kuninga kohta,“ ütelnud keskmine vend.

Ka see põle kuningad seda valeks tunnistama jõudnud sundida ja kuningas lasknud ka keskmist venda määratud viisil trahvida ja minema saata.

Siis tulnud kord kolmandama venna kätte, kes vähe lollakas olnud, õnne katsuma minna.

Kuningas viinud ka selle esite kapsaaeda ja küsinud: „Eks mul ole head kapsad?“

Foto 1. Rahvaluulekoguja Jakob Ploompuu

„Mis head kapsad need tühjad paljad ka on!“ laitud noorem vend. „Ei ole suuremad kui inimese pea. Vaat, minu emaema kasvatas kapsad, nii et terve rügement sõjaväge mahtus kapsapea peal sõdima ja läksivad ööseks kapsalehe alla öömajale!“

Kuningas põle tahtnud tütart niisuguse narakale anda, sellepärast pidanud ta hoolega meeles, et ta midagi valeks ajada ei tohi, ja ei ole selle peale midagi vastanud.

Siis näidanud kuningas võid ja küsinud: „Mis sa sest võist arvad, eks ole ilus või?“

„See või ei ole midagi väärt!“ laimanud noorem vend. „Minu emaema hakkas ahju tegema ja tegi saue², mis palju ilusam oli kui see või!“

Kuningas ei ütelnud ka selle peale midagi.

Peale selle näidanud kuningas ube ja küsinud: „Eks ole ilusad suured uad?“

„Need ei ole veel kellegi suured uad!“ laisnud noorem vend. „Vaata, minu emaemal kasvavad nii pikad uad, et ma nende varsi mööda kohe taevasse ronisin.“

„Mis sa ka seal nägid?“ nõudis kuningas.

„Oma isa nägin,“ kiitis noorem vend.

„Kas minu isa ka nägid?“ päris kuningas edasi.

„Muidugi nägin ka sinu isa,“ tõendas valetaja.

„Mis nad ka tegid seal?“ küsis kuningas.

„Mis nad siis õige tegid,“ õiendas valelik, „minu isa oli kuningas ja sinu isa oli sigade karjas. Istus teine suure kivi ääres, pikk piits pius³, seakari oli ümberringi söömas; ise sõi parajaste kaerajahupudru ja hapu kali oli pudru kasteks.“

„Mis!“ kisendas kuningas vihaselt. „See on vale! Kes on mees siin, see mees seal! Kes vaene siin, see vaene seal!“

„Noh, valetama ma ju tulingi,“ tähendas noorem vend.

Nüüd ei saanud kuningas enam midagi parata, ta pidi kavala mehe riigi pärijaks ja väimeheks vastu võtma.

H II 40, 643/8 (1) < Kuusalu khk, v ja k, Tiitsu t – Jakob Ploompuu, Hans Rebane

< Jaan Rebane (1893)

[ATU 852 + 1960D + 1960G]

¹ kordamööda; ² savi; ³ peos

TÜÜBIKOMMENTAARID

ATU 850: Kuningatütre sünnimärgid

ATU: *The Birthmarks of the Princess*
Kuningatütär näeb tantsivaid põrsaid ja tahab ühte neist endale osta. Seakarjus on nõus põrsa andma üksnes siis, kui tüdruk paljastab tema ees oma keha põlvist saadik (teisel korral vööst saadik ja kolmandal üleni). Kuningas lubab anda oma tütre naiseks sellele, kes oskab öelda, millised märgid kuningatütre kehal on. Seakarjus teab ainsana õiget vastust. Kuningas ei ole nõus talle oma tütart andma ning mõtleb välja lisakatse: ta saadab tütre karjuse ja ühe rikka kosilasega magama – kelle poole hommikul kuningatütär näoga on, sellest saab kuninga väimees. Seakarjus võtab kaasa saia (komme). Ta valetab öösel teisele kosilasele, et roojas nurka ning sõi pärast oma väljaheited ära. Rikkal kosilasel on ka tegelikult häda ning kaaslane sõnu uskudes sööb ta oma väljaheiteid. (Seakarjus sööb komme ja valetab, et sööb oma nina, kõrva ja suguliiget. Rikas kosilane usub teda ja sööb oma kehaliikmeid päriselt.) Kuningatütär keerab teise kosilase poolt tuleva haisu tõttu näo seakarjuse poole. Karjus ja kuningatütär abielluvad.

Jututüübist on üle Eesti kogutud 49 var-i. Süžee koosneb kolmest episoodist: esimeses ostetakse tantsivaid sigu, teises tuvastatakse kuningatütre kehal olevaid märke ja kolmandas pannakse kosilased proovile magamiskatsega. Teiste jututüüpidega liitub väga sageli viimane, kosilaste magamisproovi kirjeldav episood. Obst-söönse sisu tõttu arvatavasti täiskasvanud meeste juturepertuaari kuuluv süžee on lähedane naljandižanrile. Süžee esineb nii iseseisvalt kui ka kontam-s teiste jututüüpidega. Enim on liitumisi tüüpidega

„Tantsimapanev pill“ (ATU 592), „Jänesekarjus“ (ATU 570) ja „Häälitsevad pealuud“ (ATU 572*). Üksikuid liitumisi on veel mitmete imemuinasjuttudega ja rumala vanapagana muinasjuttudega. Liitumisel jututüübiga „Tantsimapanev pill“ saab kangelane endale imelise pilli vanapaganalt. Jututüübiga „Jänesekarjus“ liitunud tekstides annab kuningas poisile lisaülesande karjatada jäneseid. Nii „Kuningatütre sünnimärkide“ kui ka „Jänesekarjuse“ loos on loomade müümise motiiv seksuaalse alatooniga. Selle kontam-ga lood pärinevad kõik Setumaalt ja nende varde eripäraks on magamisproovi episoodis kehaosade söömine. Jututüubil ATU 850 on motiivilisi kattumisi mitme teise jututüübiga: kosilaste magamisproov esineb samuti imemuinasjutus „Sitasitikas“ (ATU 559); imeline pill, mis paneb loomad või inimesed tantsima, on omane imemuinasjuttudele „Tantsimapanev pill“ (ATU 592) ja „Rotipüüdja“ (ATU 570*). Imemuinasjutule lähendab seda süžeed loomade ja kuningatütre kehal olevate tunnismärkide ebatavalisus: need võivad olla kuldseid või muud tavatut värvi. Jututüüp on tuntud Euroopas ja ka mujal maailmas.

Jutu „Tantsimapanev viiul“ (1, or-s pealkiri puudub, ATU 592 + 850) algusepisoodiks on imemuinasjutt „Tantsimapanev pill“ (ATU 592), milles kangelane saab endale imelise pilli hallilt vanamehelt. Viimane annab ka nõu, kuidas pilli kasutada ja millistel tingimustel tantsivad sead kuningatütrelle anda. Vaskne, hõbedane ja kuldne sünnimärk kuningatütre kehal lisab loole imelisuse varjundi. Väärismetallid tähistavad muinasjuttudes nii materiaalselt kvaliteeti kui ka subjekti erakordsust ja sisemisi väärtusi.

Jutus „**Seakarjus ja kuningatütar**“ (2, or-s pealkiri puudub) tuleb kosilastel mõistatada, kus kuningatütre ihul kasvab kuldne karv. Kuningatütre kehal olevate ihukarvade äraarvamine on sünnimärkide nimetamise kõrval populaarsuselt teine tüübile iseloomulik kosimisülesanne. Mõnes eesti jutuar-s on põrsad kuldsed või kuldsete harjastega.

Jutus „**Oina Vass'o**“ (3, or-s pealkiri puudub, ATU 850 + 570) on kuningatütre kehal mitmeid imelisi tunnuseid. Tähtedega kaetud lapsi kirjeldatakse samuti imemuinasjutus „Imelised lapsed“ (ATU 707). Siinses var-s leidub hulgaliselt kosilase proovilepanemise episood: kangelasel tuleb kuningatütre juures magada kolmel korral ning lisaks tõestada oma sobivust kuninga jäneseid karjatades (kontam ATU 570). Viimane episood piirdub siiski vaid ühe katsega, kuigi „Jänesekarjuse“ süžee järgi käib loomi ostmas tavaliselt kolm isikut.

V: Andersen 2005: *Väike merineitsi* („Seakarjus“, lk 158–162); **Eisen 2002** (1895): *Rahvaraamat V* („Imelik vile“, nr 32, ATU 592 + 850); **EMj I:2 2014:** „Pulmalugu“ (nr 210, ATU 552 + 850 + 302C* + 554 + 556F*); „Kuis sandi poig kuningatütre naases võtt' ja kunigas sai“ (nr 238, ATU 1430 + 572* + 850); **Grimm I 1993:** „Lugu targast rätsepast“ (lk 127–129, KHM 114, ATU 850 + 1061 + 1159); **Ilves 2022:** *Ämärikuu luu. Elme* („Kudas siapoiss kuninga väimihes saanu“, lk 22–24); **Sohberg 1878:** *Jututooja VII* („Imelik pilli heale vägi“, nr 9, ATU 592 + 850); **Vanahunt 2015:** *Ilosa'ja pogana'jutu'* („Oina-Vass'o“, lk 218–220).

ATU 851: Mõistatus kuningatütrele

ATU: *The Princess who Cannot Solve the Riddle*

Võõrasema (ema) tahab kasupoega ära mürgitada. Teener (poolvend) saab sellest

teada ja hoiatab noormeest. Koer (hobune) sööb mürgitatud leiba ja sureb. Kaks varest söövad koera liha ja surevad samuti. Poiss võtab surnud linnud endaga kaasa ja lahkub koos teenriga kodust. Nad ööbivad 12 röövli majas. Röövli söövad mürgitatud lindude liha ja surevad. Kuningas lubab oma tütre naiseks anda kosilasele, kelle esitatud mõistatust kuningatütar lahendada ei suuda. Kangelane esitab mõistatuse mürgitamisest lähtuvate sündmustega seoses: üks tappis kaks, kaks tapsid kaksteist. Kuningatütar lubab kolme päeva jooksul mõistatuse lahendada. Ta saadab öösel toatüdruku poisijuurde, et see kosilase võrgutaks ja mõistatuse lahenduse välja meelitaks. Kangelane lubab lahenduse öelda juhul, kui tüdruk riided seljast võtab. End kangelase tuppa peitnud teener lööb toatüdruku piitsaga ja see põgeneb, unustades riided maha. Kolmandal ööl läheb kuningatütar ise kosilase juurde ja saab mõistatuse lahenduse teada. (Hommikul esitab noormees lisamõistatuse tüdrukute öise külaskäigu kohta.) Kuningatütar abiellub kosilasega.

Jututüübist on kirja pandud 11 var-i, enamik neist pärineb Lõuna- ja Kagu-Eestist. Osa Setumaalt kirja pandud var-e kontam-vad imemuinasjutuga „Puusärgi valvur“ (ATU 307). ATU 851 mitmeosalise süžee esimeses episoodis kõneldakse kangelase mürgitamiskatsest ja teel juhtunud sündmustest, teine episood keskendub kuningatütre kosimisele. Esimese episoodi kirjeldus kätkeb endas ühtlasi mõistatuse lahendust. Enamikus var-des tuleb kuningatütrel lahendada üks mõistatus, kuid mõnel juhul esitab kangelane lisamõistatuse tüdrukute öise külaskäigu kohta, mille lahendusele viitavad asitõendiks jäänud riided. Kangelase mõrvamise katse esimeses episoodis on süžeele tüüpiline, kuid lool on teinegi

võimalik süžeearendus: isa abiellub oma tütrega ja nende suhtest sündinud poeg tuleb ilmale keisrilõikega. Sellest situatsioonist lähtuvalt on mõistatus seotud kangelase sündimisviisi (sündimata sündinud) ja pere-suhetega. Isa ja tütre intsesti motiiv pärineb antiikajast ning on tuntud Apolloniuse loona. ATU 851 süžee on levinud kõikjal Euroopas. Intsestil põhinevat lugu tuntakse kitsamal alal, Ukrainast Hispaaniani. Kosimisel mõistatuste lahendamine on levinud motiiv ka eksemplarikirjanduses (IE 4098). Süžee esineb samuti vendade Grimmide muinasjutude hulgas (KHM 22). Sealgi on peategelasel truu abiline, kes hoiatab teda hädaohu eest ja annab tarka nõu. Mõistatuse lahendamine on kosimise eelduseks mitmeski muinasjutusüžees, nt imemuinasjutt „Täinahk“ (Ee 621, vrd ATU 857) tuleb kangelasel ära arvata, millise looma nahast on kuningatütre jalanõud. Samalaadne on novellmuinasjutt „Vangi mõistatus“ (ATU 927), milles vang pääseb vangistusest juhul, kui oskab öelda mõistatuse, mida teised lahendada ei suuda. Ka vangi mõistatus lähtub tema kogemustest.

Jutu „**Üts tapp' kats, kats tapp' kats-tõiskümme**“ (4, or-s pealkiri puudub) pealkirjas kajastub loo tunnusmõistatus mürgitamise kohta. Lõpuepisoodis käib kuningatütar ise kõigil kolmel ööl kosilase juures magamas, kuid lisamõistatust tema maha-nustatud riiete kohta ei järgne.

Jutt „**Kuningatütre kosilased**“ (5) on originaalis kirja pandud foneetilises transkriptsioonis. Loos esitatud lõppriimiline mõistatus on tüübi kontekstis ainukordne. Mõistatus lähtub kuninga ja tema tütre intsestist.

V: Grimm II 1994: „Mõistujutt“ (lk 40–42, KHM 22); Maailmade vahel II 2024: [Kuningal kuuli naane ar] (lk 300–307, ATU 851 + 307).

ATU 852: Osav valetaja

ATU: *Lying Contest*

Kuningas lubab anda oma tütre naiseks sellele, kes on osav valetaja. Kosilane peab rääkima loo, mille kuningas või tema tütar tunnistab valeks. Kolm venda lähevad kuningatütrele kosja. Kuningas näitab kosilasele oma kapsaid, ube ja võid. Vanem vend kiidab kõike ja keskmine vend laidab, kuid kuningas ei tunnista nende juttu valeks ja nad saavad karistada. Noorem vend räägib, et ta on näinud kapsast, mille alla mahtus terve sõjavägi (kontam ATU 1960D), ja uba, mis kasvas taevani (kontam ATU 1960G). Taevas olevat ta näinud, et tema isa oli kuningas ja kuninga isa oli seakarjus. Kuningas tunnistab tema loo valeks ja noorem vend abiellub kuningatütrega.

Jututuübist on kirja pandud 5 var-i. Muinasjutt kuningast, kes otsib kosilaste hulgast osavat valetajat, on raamiks mitmesugustele naljandite hulgas tuntud valetamismotiividele (vt ATU 1960A–1960M, ATU 1889A–1889L**). Valetamisvõistlus esineb ka naljanditüüpides ATU 1920–1920J*. Struktuurilt ja motiivistikult sarnaneb novellmuinasjutuga „Osav valetaja“ kõige enam naljand ATU 1920C, milles esineb samalaadne keeld öelda „See on vale!“. Selles loos võistlevad valetamises härra ja tema sulane ning võitja saab tasuks raha. Valetamismotiivid võivad siingi olla samad. Novellmuinasjutt on valetamine kosimisülesandeks, naljandis on tegu kihlveoga raha peale. Rahvusvaheliselt tuntud novellmuinasjutt ATU 852 on levinud ennekõike Põhja-, Kesk- ja Ida-Euroopas.

Jutus „**See on vale!**“ (6, or-s pealkiri puudub, ATU 852 + 1960D + 1960G) leiduvad valetamismotiivid kapsa ja oa suuruse kohta kuuluvad naljandizanrisse. Loo lahenduse toob kangelase väide taevas

nähtu kohta. Selle aluseks on rahvalik kujutelm sotsiaalsete suhete ümberpööratusest surmajärgses ilmas.

V: Eisen 1920 (1908): *Talupoisid kuningate väimeesteks* („Kolm walet“, lk 32–34, ATU 852 + 1960D + 1960G); **Eisen 2002** (1894): *Rahvaraamat IV* („Vale“, nr 46, ATU 852 + 1960D + 1960G); **EMj 1967**: „Osav valetaja kuninga väimeheks“ (nr 118, ATU 852 + 1960E + 1960A + 1911A + 1960G) = *sks Estn Vm 1980*: „Der größte Lügner wird Schwiegersonn des Königs“ (nr 111, ATU 852 + 1960E + 1960A + 1911A + 1960G); **Päär 2021**: *Õnneliku inimese särk* („Osav valetaja kuninga väimeheks“, lk 53–58, ATU 852 + 1960E + 1960A + 1911A + 1960G) = **Päär 2023**: *The Shirt of a Happy Soul* („From Deft Liar to Royal Son-in-Law“, lk 53–57, ATU 852 + 1960E + 1960A + 1911A + 1960G).

ATU 853: Kuningatütar ei leia vastust

ATU: *The Hero Catches the Princess with her Own Words*

Kuningatütar on lubatud naiseks sellele, kes teda vaidluses võidab. Kolm venda lähevad kuningatütrelle kosja. Kõige noorem vend leiab teelt surnud linnu, katkise küna, võru ja kiilu ning võtab need kaasa. Vanemad vennad ei suuda kuningatütart vaidluses võita ja nad aetakse minema. Noorem vend kasutab teelt leitud esemeid vestluses: ta annab kuningatütrelle surnud linnu, et see lindu oma kuumal kehal praeks; rasva püüdmiseks lõhkise küna; küna parandamiseks võru; võru parajaks tegemiseks kiilu. Kuningatütar jääb vastustega häтта ja peab noormehega abielluma.

Jututüüp on tuntud üle Eesti (52 var). Esemed, mis kolmas vend teelt üles korjab, on var-des enamasti samad. Varieeruda võib lind, kelle noormees leiab (vares või harakas). Mõnel juhul lisandub loo

lõppu kuningatütre repliik kosilase keerulise jutu kohta, mille peale see näitab teelt leitud keerdunud oinasarve. Samasugune motiiv on tunnuslik selle tüübi Skandinaavia var-dele. Noorema venna ja kuningatütre dialoog on esitatud aheljutu vormis, milles üks küsimus või vastus tingib järgmise. Vestlus võib olla ka mõistujutt seksuaalakti kohta, milles justkui argiste asjade kaudu osutatakse intiimsetele kehalistele tegevustele. Süžee esineb enamasti iseseisvalt. Kõikjal Euroopas levinud naljandilaadse muinasjutu vanim kirjalik versioon pärineb 14. saj-st Saksamaalt. 19. saj-l kirjutas süžee põhjal lastemuinasjutu H. C. Andersen („Tobe-Hans“), mis on mõjutanud ka eesti üleskirjutusi.

Jutu „**Tark kuningatütar**“ (7) lõppu on lisatud hüperboolne vormel, milles esinev poeetiline liialdus rõhutab loo näilist tõepärasust.

Jutus „**Loll Hans**“ (8) osutub peategelase rumalus muinasjutule omaselt suureks tarkuseks. Süžeele on lisatud kaasaegseid detaile, nt õpivad kosilased seadusi ja loevad ajalehti. Üleskirjutus toetub H. C. Anderseni muinasjutule „Tobe-Hans“.

Jutus „**Sõnaosav kosilane**“ (9, or-s pealkiri puudub) on kuningatütre ja kosilase vaheline vestlus varjamatult seksuaalse värvinguga. Kangelase ütlus oma vendadele „eest ära sia- ja sikumehed“ on tunnuslik ennekõike imemuinasjutule „Kuningatütar klaasmäel“ (ATU 530). Vendade kosjasõit sea ja siku seljas on vastuolus nende väidetava rikkusega, millega nad kuningatütre ees hooplevad.

V: Andersen 2005: *Väike merineitsi* („Tobe-Hans“, lk 366–369); **Eisen 1995** (1911): *Eesti imede ilmast I* („Tark kuningatütar“, lk 7–9); **EMj 1967**: „Kuningatütar ei leia vastust“ (nr 119) = *sks*